

Erfaringer med at stemme II

blandt mennesker med udviklingshæmning

**Center for Ligebehandling
af Handicappede**

”My Opinion My Vote” er finansieret med støtte fra Europakommissionen. Denne rapport gengiver kun forfatterens synspunkter, og Kommissionen kan derfor ikke holdes ansvarlig for, at andre gør brug af de oplysninger, den indeholder.

Kolofon

Titel: Erfaringer med at stemme II

Undertitel: blandt mennesker med udviklingshæmning

Forfattere: Kira Hallberg, Center for Ligebehandling af Handicappede

Oversat fra engelsk af Lissi Berthelsen, Center for Ligebehandling af Handicappede

Udgiver/forlægger: My Opinion My Vote, april 2010

Hjemmeside: www.myopinionmyvote.eu

Rapporten findes også på www.clh.dk

Copyright: My Opinion My Vote

Gengivelse tilladt med tydelig kildeangivelse

ISBN 9788791888786

Indhold

INDLEDNING	5
Min mening min stemme	5
Interviewundersøgelse.....	6
METODE.....	8
Interview af mennesker med udviklingshæmning	8
Udvælgelse af interviewpersoner.....	9
AFSTEMNINGSREGLER I DELTAGERLANDENE.....	11
RESULTATER AF INTERVIEWUNDERSØGELSEN	13
Valgdeltagelse.....	13
Resultater vedrørende de personer der ikke har stemt	14
Erfaringer med at stemme	15
Stemmeprocessen	16
Stemmesedlen.....	16
Hjælp på afstemningsstedet.....	17
Hvordan man fandt ud af hvor valget fandt sted	19
Beslutningen om hvem man skal stemme på.....	20
Information	21
Samtaler om politik.....	23
Politiske emner.....	24
KONKLUSION – PERSPEKTIVERING AF ERFARINGER MED AT STEMME HOS MENNESKER MED UDVIKLINGSHÆMNING.....	27
Stemmeprocessen.....	28
Beslutningen om hvem man skal stemme på – tilgængelighed til politik	28
Beslutningen om hvem man skal stemme på – samtaler om politik.....	30
Nationale forskelle	30
BILAG	32
A. Interviewguide til anden interviewrunde	32
B: Interviewguide til første interviewrunde	36
C: Retningslinjer for interview	39
D: Udvælgelseskriterier	44
E: Deltagere i projektet	46
F: Oversigt over udvælgelsen af interviewpersoner i hvert deltagerland	51

Deltagerstaterne skal sikre personer med handicap politiske rettigheder og muligheden for at nyde dem på lige fod med andre og forpligter sig til:

- a) *at sikre, at personer med handicap effektivt og fuldt ud, direkte eller gennem frit valgte repræsentanter på lige fod med andre kan deltage i det politiske og offentlige liv, herunder at personer med handicap har ret til og mulighed for at afgive deres stemme og modtage valg, bl.a. ved:*
- I. *at sikre, at stemmeprocedurer, afstemningsfaciliteter og valgmateriale er passende, tilgængelige og lette at forstå og anvende,*
  - II. *at beskytte retten for personer med handicap til uden pression at afgive en hemmelig stemme ved valg og folkeafstemninger og til at stille op til valg og folkeafstemninger og til at stille op til valg, effektivt bestride et hverv og udføre alle offentlige funktioner på alle niveauer i den offentlige forvaltning, idet det gøres lettere at anvende hjælpemiddelteknologi og ny teknologi, hvor det er hensigtsmæssigt,*
  - III. *at sikre, at personer med handicap frit kan give udtryk for deres vilje som vælgere, og med henblik herpå tillade, at de om nødvendigt og efter anmodning kan få bistand fra en person efter eget valg til at afgive deres stemme,*

Uddrag af artikel 29 i FN's Konvention om rettigheder for personer med handicap.

Indledning

Det er karakteristisk for et moderne demokrati, at alle voksne mennesker har lige muligheder for at udøve aktiv politisk indflydelse. Hvis en bestemt befolkningsgruppe ikke har adgang til at gøre brug af deres ret til demokratisk indflydelse, vil det skabe et demokratisk underskud i hele samfundet.

Deltagelse i valg er en af mulighederne for at gøre brug af sine rettigheder som borger i et demokratisk samfund. Men ikke alle borgere har samme mulighed for at tage beslutninger og deltage i valg. For mennesker med udviklingshæmning kan det være særligt vanskeligt at deltage i valg, fordi pjecer og andet informationsmateriale ikke er tilgængeligt for denne målgruppe, eller fordi mennesker med udviklingshæmning ikke forventes at tage beslutninger og ikke undervises i demokrati, valg og politiske rettigheder. Britiske og svenske undersøgelser viser, at valgdeltagelse blandt mennesker med udviklingshæmning er lav sammenlignet med resten af befolkningen¹. En dansk undersøgelse peger på, at mange mennesker med udviklingshæmning ikke oplever en naturlig forventning om at have deres egen mening eller at være ansvarlig for sig selv under deres opvækst eller i skolen. Ligeledes har mange ikke lært om demokratiske institutioner, som f.eks. beslutningsprocesser og lovgivning etc.²

Politiske beslutninger påvirker mennesker med udviklingshæmnings liv på samme måde, som de påvirker alle andre. Betraget som gruppe er mennesker med udviklingshæmning en af de befolkningsgrupper, hvis livsvilkår ofte er mest afhængige af, hvilke politiske beslutninger der bliver truffet. Alligevel er mennesker med udviklingshæmning stadigvæk en af de befolkningsgrupper, som er sat allermest uden for demokratiet.

Min mening min stemme

EU-projektet ”Min mening min stemme – M.O.TE” gennemføres mellem 2008 og 2010. Formålet med projektet er at øge den politiske deltagelse hos mennesker med udviklingshæmning.

En italiensk organisation for mennesker med udviklingshæmning, Associazione Italiana Persone Down (AIPD) har taget initiativ til dette projekt, som finansieres af Grundtvig EU Lifelong Learning Programme of European Education, Audiovisual & Culture Agency. De andre deltagende organisationer er Center for Ligebehandling af Handicappede fra Danmark, Fundacio projecte AURA og Universitat Ramon Llul fra Spanien, Sio2 fra Italien, Down Syndrome Ireland, Down Foundation fra Ungarn, University of Malta og Equal Foundation fra Malta.

---

¹ Keely m.fl.: Participation in the 2005 general election by adults with intellectual disabilities. Journal of Intellectual Disability Research, Volume 52, Number 3, March 2008, pp. 175-181(7) and Kjellberg: Participation – Ideology and Everyday Life, The Swedish Institute for Disability Research, 2002 and United Response <http://www.unitedresponse.org.uk/press/every-vote-counts-press-release.htm>

² ”Veje til reelt medborgerskab. En kortlægning af udviklingshæmmedes vilkår for selvbestemmelse og brugerinddragelse”, Henriette Holmskov og Anne Skov, Handicapenheden, Servicestyrelsen 2007.

Formålet med projektet er at gøre mennesker med udviklingshæmning opmærksomme på deres politiske rettigheder og skabe bedre muligheder for udøvelse af disse rettigheder. Projektet er baseret på den antagelse, at der er flere barrierer, der forhindrer mennesker med udviklingshæmning i at udøve deres politiske rettigheder på lige fod med andre.

Én barriere er manglende opmærksomhed på og kendskab til politiske rettigheder blandt mennesker med udviklingshæmning, deres pårørende og omsorgspersonale. En anden barriere handler om manglende samfundsmæssig opmærksomhed på væsentligheden af, at mennesker med udviklingshæmning udøver politisk deltagelse. En tredje barriere handler om mangel på tilgængelighed til valg handlinger, og at de ansvarlige myndigheder ser det som deres opgave at sikre tilgængeligheden.

En interviewundersøgelse af personale på specialskoler og ordinære skoler samt familier til mennesker med udviklingshæmning angående undervisning i demokrati har allerede fundet sted. Rapport fra denne undersøgelse kan downloades fra www.myopinionmyvote.eu

Desuden har der som et led i projektet været gennemført en oplysningskampagne i forbindelse med det sidste valg til Europaparlamentet i juni 2009. Kampagnen var målrettet mennesker med udviklingshæmning og deres støttepersoner. Formålet med kampagnen var skabe opmærksomhed omkring valg og informere om afstemningsprocedurer. En oplysningskampagne om politiske rettigheder generelt vil også blive gennemført som en del af projektet.

Der skal også udarbejdes et uddannelsesprogram med fokus på politik, demokrati og valg for mennesker med udviklingshæmning. Dette skal ske i samarbejde med mennesker med udviklingshæmning og undervisere. Når programmet er færdigt, vil det kunne downloades fra projektets hjemmeside www.myopinionmyvote.eu

Endvidere er der, som en del af projektet, nedsat en følgegruppe på fire voksne med udviklingshæmning i hvert af de deltagende lande. Følgegruppen skal mødes tre gange i projektperioden og bidrage til udvikling og afprøvning af projektresultaterne.

Interviewundersøgelse

Der skal gennemføres en kvalitativ interviewundersøgelse ad tre omgange blandt 20 mennesker med udviklingshæmning fra hvert deltagende land om udøvelsen af politiske rettigheder i projektperioden.

Denne rapport præsenterer resultaterne af den anden interviewrunde med mennesker med udviklingshæmning. Interviewrunden har fokus på politiske rettigheder og valg handlinger, afstemning på selve valgdagen og mulighederne for at blive informeret om politiske emner.

Den anden interviewrunde fandt sted i løbet af efteråret og vinteren 2009. Interviewpersonerne blev spurgt, om de stemte ved valget til EU-parlamentet i juni 2009 og om, hvordan de oplevede det. Mange af de spørgsmål, som blev brugt i første interviewrunde, blev brugt igen for at finde ud af, om der er sket ændringer i synspunkter eller holdninger siden første gang. Den tredje interviewrunde vil blive gennemført i foråret 2010.

Der blev gennemført interview i hvert deltagerland til denne undersøgelse. Interviewerne afrapporterede resultaterne af deres interviews til Center for Ligebehandling af Handicappede. Denne rapport præsenterer de samlede resultater og er skrevet på baggrund af de nationale rapporter.

Interviews og nationale rapporter blev gennemført af:

Magdolna BIRTHA fra Down Foundation (Ungarn).

Elena Tanti Burlo fra University of Malta og Juan Camilleri, Louisa Grech and Ninette Pace fra Equal Partners Foundation (Malta).

Tina Mou Jakobsen and Camilla Jydebjerg fra Center for Ligebehandling af Handicappede (Danmark).

Laura Krauel fra Fundacio Projecte Aura (Spanien).

Carlotta Leonori fra Associazione Italiana Persone Down (AIPD) Hovedkontoret, Rom, Jacqueline De Muro fra AIPD, Pisa, Claudia Spina fra AIPD, Campobasso, Elena Vanotti fra AIPD, Bergamo og Roberta Maulà from AIPD, Potenza (Italien).

Grainne Murphy fra Down Syndrome (Ireland).

Metode

Strukturen og de forskellige dele af M.O.TE- projektet er blevet fastlagt af AIPD. AIPD har også udarbejdet det overordnede undersøgelsesdesign. Der er tre interviewrunder omfattende 20 personer med udviklingshæmning fra hvert af de deltagende lande. Center for Ligebehandling af Handicappede fra Danmark er ansvarlig for koordinationen af interviewundersøgelserne, udvikling af interviewværktøjer, afrapportering af resultaterne af de danske interview samt interviewresultaterne fra alle deltagende lande.

Undersøgelsen er opbygget som en kvalitativ undersøgelse med interview af enkeltpersoner baseret på en interviewguide. Enkeltinterview er valgt frem for gruppeinterview. Grunden til at vælge interview af enkeltpersoner er, at interviewpersoner, som ikke er fortrolige med at stemme, evt. kan føle sig mindre motiverede eller endog hæmmede ved at deltage aktivt i et interview, hvis det foregår i en gruppe.

Center for Ligebehandling af Handicappede har udarbejdet en interviewguide. Centret har under udarbejdelse af vejledningen trukket på tidligere litteraturstudier om metoder til at interviewe personer med udviklingshæmning. I litteraturen anbefaledes det at formulere spørgsmålene på en meget konkret måde. Det understreges, at spørgsmålene så vidt muligt bør formuleres på en sådan måde, at de relaterer til ting, personer og begivenheder, som er velkendte for interviewpersonen. Interviewvejledningen for anden interviewrunde er vedlagt i bilag A, og interviewvejledningen for først interviewrunde er vedlagt i bilag B.

Interview af mennesker med udviklingshæmning

Det kræver metodiske overvejelser at planlægge kvalitativ forskning. En af overvejelserne vedrører målgruppen – den gruppe mennesker, man vil vide mere om. Overvejelserne drejer sig både om, hvordan man bedst kan lave interview, som fører til mere viden, og om, hvordan man skal interviewe de pågældende. Uanset hvilken målgruppe det drejer sig om, medfører det nogle overvejelser: Hvordan formuleres spørgsmålene, så de kan forstås? Hvordan tilpasses de kultur, seksualitet og køn? Når man interviewer mennesker med udviklingshæmning, skal man også overveje de behov og de omstændigheder, som kan have betydning for mennesker med udviklingshæmning.

Før gennemførelsen af interviewundersøgelsen har centret udarbejdet en vejledning til interview af mennesker med udviklingshæmning. Vejledningen beskriver, hvordan de første M.O.TE-interview skal gennemføres, og hvilke forhold man især skal være opmærksom på i denne forbindelse. Formålet med interviewvejledningen har været at beskrive nogle af de metodiske overvejelser, der er i forbindelse med interview af mennesker med udviklingshæmning. Formålet var også at sikre en vis grad af metodisk konsistens, når der gennemføres interview, da der kan være forskellige kutyper og fremgangsmåder i de seks deltagerlande i forbindelse med gennemførelsen af kvalitative interviewundersøgelser. Vejledning kan ses i bilag C.

Centret har under udarbejdelse af vejledningen trukket på tidligere litteraturstudier om metoder til interview af personer med udviklingshæmning.³ I vejledningen understreges vigtigheden af at afsætte rigelig tid til interviewet – både til informationsmøder og til omhyggeligt at forklare og indhente ”informeret samtykke”.

Vejledningen beskriver vigtigheden af at informere interviewpersonerne om, at alle interview er anonyme, og at de kan trække sig tilbage fra interviewet, hvis de ønsker det, ligesom det altid er muligt at nægte at svare på spørgsmål under interviewet.

I vejledningen understreges det, at det er vigtigt at følge op på interviewpersonens opfattelse af interviewet. Det er vigtigt, at interviewpersonen får mulighed for at fortælle om interviewsituationen, hvis noget er uklart for dem, eller hvis de føler sig usikre omkring situationen.

Der skal ifølge vejledningen afholdes et informationsmøde med interviewpersonerne før interviewet. På disse møder skal interviewpersonerne informeres om formålet og de nærmere omstændigheder i forbindelse med projektet. Antal deltagere og interviewrunder skal også oplyses. Desuden skal der udarbejdes et fakta-ark, hvor projektet, interviewene og udtrykket informeret samtykke forklares i et letlæst sprog. Fakta-arket skal også indeholde oplysninger om intervieweren, bl.a. kontaktoplysninger. En pårørende eller kontaktperson kan evt. få et eksemplar af fakta-arket, men kun hvis interviewpersonen ønsker det. Det understreges også på mødet, at der ikke findes rigtige eller forkerte svar, og at interviewpersonen altid kan bede om yderligere oplysninger eller forklaring. Der skal afsættes rigelig tid til informationsmøderne for at forklare formålet med projektet og interviewet samt forklare og indhente informeret samtykke.

Interviewguiden og den generelle vejledning er blevet sendt til alle deltagerne i projektet med henblik på yderligere kommentarer, og Center for Ligebehandling af Handicappede har medtaget kommentarerne i interviewværktøjerne. Desuden har alle deltagerlandene pilottestet interviewguiden.

Udvælgelse af interviewpersoner

Center for Ligebehandling af Handicappede har lavet en vejledning til udvælgelse af interviewgruppen. I vejledningen er det fastsat, at interviewgruppen bør være i aldersgruppen 18-35. Mindst 30% af interviewpersonerne bør være i en alder, hvor de enten har stemt eller har kunnet stemme mindst én gang. Mænd og kvinder bør være ligeligt repræsenteret, og gruppen bør som helhed repræsentere mangfoldighed, hvad angår alder, etnicitet etc. Desuden bør gruppen også repræsentere forskellige niveauer i læse- og forståelsesfærdigheder. Det præciseres også, at kriterierne kun er vejledende. Se listen over kriterier i bilag D.

20 personer med udviklingshæmning er blevet udvalgt til at deltage i projektet i hvert land. 16 personer skal både deltage i interviewundersøgelsen og i afprøvning af det uddannelsesprogram, som også udarbejdes som en del af M.O.TE-projektet. Fire personer skal deltage i ovennævnte samt i en følgegruppe, som skal følge projektet nøje

---

³ Litteraturliste vedlagt i bilag C.

og deltage i projektmøderne, hvor de skal hjælpe med at udvikle og teste projektet. Det betyder, at 20 personer med udviklingshæmning fra hvert deltagerland som udgangspunkt er blevet interviewet. Der er dog to undtagelser i Irland og på Malta. Begge lande har gennemført 19 interview. Den ungarske projektpartner har gennemført tyve interview, men kun analyseret 15 interview, da fem interviewpersoner er erklæret umyndiggjort af staten. Det betyder, at personen ikke har lov til at udøve politiske rettigheder. I alt 118 deltagere er blevet interviewet til denne undersøgelse.

Interviewpersonerne er blevet udvalgt gennem de deltagende organisationer, se bilag E for en beskrivelse af de deltagende organisationer. De deltagende organisationer er som hovedregel enten handicaporganisationer eller organisationer, som yder service til mennesker med udviklingshæmning og deres familier. Disse organisationer har været i stand til at udvælge personer blandt deres medlemmer eller modtagere af serviceydelser. Den danske organisation er hverken en serviceorganisation eller en medlemsorganisation og har derfor ingen medlemmer eller modtagere af serviceydelser at udvælge fra. Se bilag F for en beskrivelse fra hvert land af, hvordan interviewpersonerne er blevet udvalgt, samt de generelle karakteristika for den interviewede gruppe fra hvert land.

Afstemningsregler i deltagerlandene

Nationale valg har historisk set været et område, hvor visse samfundsgrupper er blevet berøvet deres stemmeret på grund af deres gruppestatus. Alder, køn, social status og funktionsnedsættelser er på forskellige tidspunkter alle blevet brugt som et kriterium for eksklusion fra stemmeret. For eksempel fik kvinder i Danmark ikke stemmeret før 1915. I Irland fik kvinder stemmeret i 1918, og Italien skete det i 1945.

Historisk set er mennesker med udviklingshæmning en gruppe, som er blevet udelukket fra at stemme i de fleste lande. I nogle lande er de det stadig. Mennesker med udviklingshæmnings stemmeret varierer i de deltagende lande.⁴

I **Irland, Italien og Spanien** har mennesker med udviklingshæmning stemmeret uden undtagelse.⁵

I **Danmark** har alle over 18 år som udgangspunkt stemmeret, men en funktionsnedsættelse kan danne grundlag for fratagelse af den retslige handleevne. En person, der har fået frataget handleevnen, er umyndig. Personen har ikke længere stemmeret og kan derfor ikke stemme til valg og folkeafstemninger. Individuer under værgemål uden fratagelse af handleevnen er ikke frataget deres stemmeret.⁶

I **Ungarn** er mange mennesker med udviklingshæmning frataget deres fundamentale borgerrettigheder på grund af umyndiggørelse. Der er to typer umyndiggørelse i Ungarn: Fuld umyndiggørelse og delvis umyndiggørelse. Fuld umyndiggørelse betyder, at personen ikke har ret til at indgå bindende aftaler, hverken i form af at arbejde, at gifte sig, eller udøve politiske rettigheder, som f.eks. at stemme. Delvis umyndiggørelse er begrænset til visse områder, f.eks. er det muligt at få beskæftigelse eller råde over halvdelen af ens indkomst (den anden halvdel er under værgens kontrol), men det tillader ikke udøvelse af politiske rettigheder eller retten til at gifte sig. I 2006 var over 66.000 mennesker umyndiggjort (de fleste af dem har udviklingshæmning, nogle har en psykiatrisk diagnose), og 66% af dem er fuldt umyndiggjort. Det er blevet foreslået at ændre den ungarske borgerret, så reglerne for retslig handleevne ændres, og der indføres støttet beslutningstagning, i stedet for restriktioner og udelukkelse fra beslutningstagning.

På **Malta** indeholder grundloven følgende paragraf:

No person shall be qualified to be registered as a voter for the election of members of the House of Representatives if - (a) he is interdicted or incapacitated for any

---

⁴ Oplysninger om reglerne i de enkelte deltagerlande er givet af deltagerne i projektet

⁵ I Irland dog modificeret af følgende: Irsk lovgivning indeholder ikke bestemmelser om vælgere med udviklingshæmning eller intellektuelle funktionsnedsættelser. Sædvaneretten (Common Law) fastsætter, at en person skal have retslig handleevne for at kunne stemme. Som regel betyder retslig handleevne, at man kan forstå valghandlingen, og hvilke konsekvenser den har. Der findes ingen metode til vurdering af retslig handleevne.

⁶ <http://www.statsforvaltning.dk/site.aspx?p=6392>

*mental infirmity by a court in Malta or is otherwise determined in Malta to be of unsound mind;*⁷

I mange år blev denne paragraf også anvendt på personer med udviklingshæmning, og de politiske partier på Malta benyttede sig af den, til over for valgkommissionen og de maltesiske domstole at undsige enhver person, som de ikke mente var egnet til at stemme. I 2002 blev der lagt pres på de politiske partier for at stoppe denne praksis og give mennesker med udviklingshæmning stemmeret. Skønt begge parter var enige, anvender man stadig denne praksis af og til. Således kan mennesker med udviklingshæmning fratages stemmeretten. Mennesker med udviklingshæmning får at vide, at de ikke kan få stemmeret på grund af deres udviklingshæmning. Hvis de anfægter det, skal de gennem et interview for at vurdere deres kendskab til politik. Hvis de kender lederne af de politiske partier og ved, hvorfor der holdes valg, får de tilladelse til at stemme.

---

⁷ ”Ingen person kan registreres som vælger til parlamentsvalget, hvis – (a) han er umyndiggjort eller på grund af en psykisk funktionsnedsættelse er frataget sin retslige handleevne ved retten på Malta, eller det på anden måde er fastsat, at han er utilregnelig på grund af psykisk sygdom.”

Resultater af interviewundersøgelsen

Som nævnt har interviewundersøgelsen fokuseret på interviewpersonernes erfaringer med at deltage i valg. Valget til EU-parlamentet er brugt som udgangspunkt for spørgsmålene. Dette udgangspunkt er valgt for at give interviewpersonerne et forholdsvis konkret udgangspunkt.

Valgdeltagelse

Interviewpersonerne blev spurgt, om de stemte ved valget til EU-parlamentet i juni 2009. I de fleste lande havde interviewpersonerne stemt, men antallet varierer:

Anden interviewrunde:

Danmark*	Ja: 10 personer - 50%	Nej: 8 personer - 40%
Ungarn	Ja: 5 personer - 33%	Nej: 10 personer** - 66%
Irland	Ja: 18 personer - 95%	Nej: 1 person - 5%
Italien	Ja: 19 personer - 95%	Nej: 1 person - 5%
Malta	Ja: 13 personer - 72%	Nej: 5 personer*** - 27%
Spanien	Ja: 14 personer - 70%	Nej: 6 personer - 30%

* To danske interviewpersoner var ikke sikre på, om de havde stemt.

** De ti ungarske interviewpersoner er umyndiggjort og må ikke stemme.

*** En interviewperson var ikke gammel nok til at stemme, på det tidspunkt hvor valget fandt sted.

I den første interviewrunde blev interviewpersonerne spurgt, om de stemte ved det sidste parlamentsvalg i deres land. De fleste interviewpersoner havde også stemt her.

Første interviewrunde:

Danmark*	Ja: 13 personer - 60%	Nej: 6 personer - 30%
Ungarn	Ja: 9 personer - 75%	Nej: 3 personer - 25%
Irland	Ja: 20 personer - 100%	Nej: 0 personer
Italien	Ja: 15 personer - 75%	Nej: 5 personer** - 25%
Malta	Ja: 11 personer - 65%	Nej: 6 personer - 35%
Spanien	Ja: 18 personer - 90%	Nej: 2 personer - 10%

* En dansk interviewperson var ikke sikker på, om han havde prøvet at stemme.

** To af de fem var ikke gamle nok til at stemme ved valget i Italien, som fandt sted før interviewundersøgelsen.

Antallet af interviewpersoner, som havde stemt ved de to valg, svarer ikke til de engelske og svenske undersøgelser som nævnt ovenfor. Disse undersøgelser viser

betydelig lavere valgdeltagelse blandt mennesker med udviklingshæmning end i befolkningen som helhed.⁸ I nogle lande, som f.eks. Irland, syntes valgdeltagelsen i de to interviewrunder at være højere end i befolkningen som helhed. I nogle lande er valgdeltagelsen stadig lavere end i den samlede befolkning, men højere end i andre undersøgelser. Men det viste sig at være svært for interviewpersonerne at huske, om det var ved det sidste valg, de havde stemt. Interviewpersonerne syntes ikke, det var svært at huske, om de i det hele taget havde stemt ved et valg. Dette problem opstod i mange af deltagerlandene. I nogle lande var der flere muligheder for at stemme ud over valget til EU-parlamentet, hvilket skabte nogen forvirring for interviewpersonerne. F.eks. i Irland var det seneste valg ikke til EU-parlamentet, men en afstemning angående Lissabon Traktaten. Et ja-svar angiver således, at interviewpersonen har deltaget i et valg på et tidspunkt, men ikke nødvendigvis det sidste EU-valg i landet. Eftersom interviewpersonernes svar ikke nødvendigvis afspejler deltagelse i det seneste valg eller i et valg i det hele taget, kan tallene ikke bruges til at måle valgdeltagelsen som sådan. Tallene viser kun, om interviewpersonerne har eller ikke har stemt ved et valg i deres voksenliv. Det skal også fremhæves, at på grund af undersøgelsens metodiske grundlag, repræsenterer den ikke valgdeltagelsen for mennesker med udviklingshæmning, men beskriver interviewpersonernes erfaringer og synspunkter og peger derfor på problemer og perspektiver, som er relevante for denne befolkningsgruppe.

Resultater vedrørende de personer der ikke har stemt

31 interviewpersoner stemte ikke ved valget til EU-parlamentet. Desuden var én person fra Malta ikke gammel nok til at stemme på det tidspunkt, hvor valget fandt sted.

Nogle af interviewpersonerne, som ikke stemte, måtte ikke på grund af deres funktionsnedsættelse. Dette er tilfældet for to interviewpersoner fra Malta, fire interviewpersoner fra Spanien og ti interviewpersoner fra Ungarn. To af interviewpersonerne fra Ungarn forklarede, at de havde besluttet sig for at møde op på valgstedet og prøve af stemme, selv de ikke måtte. Personalet på valgstedet sagde, at de ikke måtte stemme ifølge bestemmelser i den ungarske lov, dvs. de var umyndiggjort. Interviewpersonerne blev temmelig skuffede, og en af dem forklarede:

”Damen på valgstedet var virkelig sød, men situationen var virkelig ydmygende”.

Resten af interviewpersonerne angav forskellige grunde til ikke at stemme. En forklarede, at han ikke var interesseret i politik, en anden forklarede, at hun ikke følte, at hun var særlig interesseret i EU. En vidste ikke, hvem han/hun skulle stemme på. Blandt

---

⁸ F.eks. viser en engelsk undersøgelse, at ved parlamentsvalget 2001 stemte kun 31% af mennesker med udviklingshæmning sammenlignet med en stemmeprocent på 51% for nationen som helhed, <http://unitedresponse.org.uk/press/every-vote-counts-press-release.html>

de andre interviewpersoner var der flere praktiske grunde til ikke at stemme, f.eks. at interviewpersonen ikke var hjemme på valgdagen.

I den første interviewrunde havde tyve personer fra fem lande ikke stemt. Desuden var der to fra Italien, som ikke stemte, fordi de ikke var gamle nok, da det sidste valg fandt sted.

Kun én person var umyndiggjort og ikke i stand til at stemme. Ligesom i den anden interviewrunde angav resten af interviewpersonerne forskellige grunde til ikke at have stemt. Adskillige nævnte mangel på politisk interesse. Andre grunde, der blev nævnt, var vanskeligheder med at forstå valgprocedurerne, manglende læsefærdigheder eller en følelse af, at deres stemme nok ikke ville gøre en forskel. En person fra Italien sagde, at han kendte til alle problemerne, der var forbundet med at udøve sin stemmeret, og følte, at han ikke var godt nok forberedt til at gøre det ordentligt. Han gav også udtryk for, at han virkelig var interesseret i M.O.TE-projektet, fordi det ville give ham de nødvendige oplysninger, en god vælger burde have.

I den første interviewrunde var der også nogle, hvis mulige interesse for at stemme var blevet afvist eller ikke støttet af andre:

"De har sagt til mig, at jeg ikke kan, fordi jeg har Downs syndrom".

"Jeg talte med min søster. Jeg sagde til hende, at jeg ville stemme, hun sagde nej, at jeg ikke kunne stemme".

Måske på grund af deltagelsen i M.O.TE-projektet sagde de fleste interviewpersoner, som ikke havde stemt, både i første og anden interviewrunde, at de gerne ville stemme, næste gang de havde chancen. Nogle få interviewpersoner forklarede, at de ikke helt vidste, om de ville stemme igen. En interviewperson fra Danmark sagde:

"Jeg er ikke så god til politik. Hvis jeg havde vidst mere, ville jeg måske have stemt".

I anden interviewrunde valgte vi at stille flere spørgsmål om interviewpersonernes viden om valget. De interviewpersoner, som ikke havde stemt, blev således spurgt, om de vidste, at der skulle være valg, og om de vidste, hvordan og hvornår det skulle finde sted. I de lande, hvor interviewpersonerne besvarede spørgsmålet, sagde flertallet, at de vidste, at der skulle være valg, og at de vidste, hvordan og hvornår det skulle finde sted. Der var ikke noget, der tydede på, at det kunne være grunden til, at mennesker med udviklingshæmning ikke stemte.

Erfaringer med at stemme

Vi stillede de interviewpersoner, som havde stemt, spørgsmål om deres erfaringer med at stemme. Erfaringerne med at stemme varierede fra person til person, men varierede kun betydeligt i nogle få tilfælde fra land til land.

I første og anden interviewrunde syntes de interviewpersoner, som havde stemt, godt om selve valghandlingen og fandt den interessant. Mange udtrykte tilfredshed med muligheden for at få indflydelse på samfundet ved at afgive sin stemme.

På **Malta** sagde de tretten interviewpersoner, der havde stemt, at de følte sig ”glade”, ”godt tilpas” og ”en lille smule bange”, da de stemte. To sagde, at de følte sig ”usikre”. Ni af de **italienske** vælgere sagde, at de havde følt sig dybt rørt, da de afgav deres stemme, for de følte, at det var en vigtig handling. En anden italiensk vælger sagde:

”Det er vigtigt at afgive sin stemme, fordi jeg ikke er ung mere, og jeg har ret til at stemme på den kandidat, jeg foretrækker”.

Stemmeprocessen

At afgive sin stemme er en proces, som kræver visse færdigheder, f.eks. læse-, skrive- og forståelsesfærdigheder. En udviklingshæmning kan forhindre personen i at opnå disse færdigheder. Mennesker med udviklingshæmning kan derfor behøve hjælp for at gøre stemmeprocessen tilgængelig for dem. Vi satte os for at finde ud af, om de interviewpersoner, der havde stemt, havde oplevet processen som tilgængelig. Vi spurgte derfor interviewpersonerne, om de syntes, det havde været let eller svært at stemme, vi spurgte om deres mening om stemmesedlen, og om de havde fået hjælp til at stemme.

Nogle af interviewpersonerne fandt selve den fysiske del af afstemningen let, mens andre fandt det svært at stemme.

I **Irland** forklarede interviewpersonerne, at selve den fysiske del af afstemningen var let, og begrundede dette med stemmesedlens udformning og indhold.

På **Malta** sagde otte interviewpersoner, at det ikke var svært at stemme, mens fem mente, at det var temmelig vanskeligt. Grunden til det var ”for lille skrift”, ”ingen billeder” og ”for mange navne/informationer” på stemmesedlen. Det skabte forvirring og nogen ængstelse, når man skulle træffe en beslutning.

I **Danmark** var der kun tre interviewpersoner, der syntes, det var let at stemme, hvorimod ti syntes, det var svært. To beskrev det som en mellemting. De, der syntes, det var let, kunne ikke rigtig forklare, hvorfor det var let. De ti personer, som syntes, det var svært, forklarede, at det var den praktiske del, der var vanskelig, og at stemmesedlen var lang og forvirrende. De forklarede også, at det var svært at finde ud af, hvad de politiske partier stod for og at beslutte, hvem man skulle stemme på. De sagde også, at de praktiske omstændigheder og beslutningsprocessen gjorde det svært at afgive sin stemme.

I den første interviewrunde sagde de fleste interviewpersoner i alle landene, at de ikke syntes, det var svært at stemme. Det var noget anderledes i Danmark, hvor halvdelen af vælgerne sagde, at de syntes, det var svært at stemme.

Stemmesedlen

I første og anden interviewrunde var der adskillige af interviewpersonerne, der sagde, at stemmesedlen var svær at forstå. De interviewpersoner i Danmark, der syntes at stemmesedlen var vanskelig, forklarede, at den var lang, forvirrende og med for mange navne og politiske partier. Det gjorde det svært for interviewpersonerne at finde den kandidat eller det parti, de gerne ville stemme på. En af de danske interviewpersoner forklarede det på følgende måde:

”Jeg vidste, hvem jeg ville stemme på, men som jeg allerede har sagt, kunne jeg ikke finde ham den [listen]. Så jeg satte bare kryds ved et politisk parti.”

Irland var en undtagelse, eftersom alle interviewpersonerne i Irland syntes, at stemmesedlen var let at bruge. I **Spanien** syntes 13 ud af 14 vælgere også, at stemmesedlen var let at forstå. Det fleste interviewpersoner fra **Italien** syntes, at stemmesedlen var tydelig, fordi de havde set den før, enten hjemme eller gennem særlige aktiviteter i M.O.TE-projektet, og det havde gjort det en hel del lettere for dem at forstå stemmesedlen.

Mange interviewpersoner fremhævede, at det ville have været en stor hjælp at have billeder af kandidaterne på stemmesedlen, og at dette ville have gjort det lettere at stemme. En interviewperson fra **Malta** forklarede det sådan:

”Det ville have været meget bedre for os, hvis der var billeder af kandidaterne på stemmesedlen. Så ville jeg kunne se deres ansigter og finde ud af, hvem de er.”

Den **irske** stemmeseddel har billeder af kandidaterne. Billederne er sandsynligvis en delvis forklaring på, hvorfor alle de irske interviewpersoner mente, at stemmesedlen var let at forstå. I den første interviewrunde var der også nogle, der fremhævede, at det var billederne, der fik dem til at forstå stemmesedlen.

Nogle interviewpersoner syntes også, at det ville have været en hjælp, hvis partiernes logo var trykt på stemmesedlen. Andre syntes, at det ville have været en fordel, hvis skriften var større, eller teksten blev læst op. Der er forskellige opfattelser af elektronisk afstemning. Nogle gav udtryk for, at det ville være en fordel, hvorimod andre sagde, at de følte sig mere sikre ved at stemme på papir.

Hjælp på afstemningsstedet

For nogle mennesker med udviklingshæmning kan det være nødvendigt at få hjælp på valgstedet og i stemmeboksen. Alle lande har tilforordnede, der kan hjælpe med at besvare spørgsmål og vejlede, inden vælgeren går ind i stemmeboksen. Omfanget af hjælpen varierer fra land til land⁹. I et land fik flere interviewpersoner hjælp, men i andre lande var der få eller ingen, der havde fået hjælp.

I **Italien** er det op til personalet på valgstedet at hjælpe vælgerne med oplysninger og vejledning, men kun inden de går ind i stemmeboksen, og ikke inde i stemmeboksen. Det er fordi det står i den italienske valglov, at kun mennesker med fysiske handicap kan ledsages i stemmeboksen og kan afgive deres stemme assisteret af en ledsager. Derfor var der ingen interviewpersoner, der fik hjælp i den første interviewrunde, selv om der var nogle, der fik hjælp, inden de afgav deres stemme. I den anden interviewrunde forklarede to interviewpersoner, at de gik ind i stemmeboksen sammen

---

⁹ Projektdeltagerne har fremskaffet oplysninger om reglerne for hjælp på valgstedet og i stemmeboksen i deltagerlandene.

med deres forældre og fik hjælp på denne måde, selv om loven ikke tillader sådan en handling.

I **Irland** var der ingen af interviewpersonerne, der fik hjælp i første eller anden interviewrunde. I første interviewrunde var der enkelte, der fik hjælp før afstemningen. De mente, at de havde brug for hjælp til, hvordan de skulle udfylde stemmesedlen. De benyttede sig af denne hjælp, inden de kom til valgstedet. I Irland er det muligt at få hjælp til at foretage selv valghandlingen, eftersom valgstyrelsen kan hjælpe én, hvis man har problemer med at læse eller skrive, så man ikke kan stemme uden hjælp. Under valghandlingen vil valgstyrelsen og en myndighedsperson gå med til et lokale på valgstedet, hvor en samtale i normalt stemmeleje ikke kan høres. Om nødvendigt vil valgstyrelsen lukke for adgang til valgstedet for at sikre, at ingen kan høre, hvordan man stemmer. Tilstedeværelsen af en myndighedsperson sikrer, at valgstyrelsen retter sig efter dine instruktioner. Det er en beskyttelse for vælgeren og for valgstyrelsen. Som det gælder for alle, der er involveret i valghandlingen, har myndighedspersonen en lovmæssig forpligtelse til at overholde hemmelig afstemning.

I **Danmark** var der kun to interviewpersoner i første interviewrunde, der sagde, at de havde fået hjælp til at stemme. I anden interviewrunde sagde langt de fleste interviewpersoner, at de ikke havde fået hjælp under afstemningen. En interviewperson havde fået hjælp, og en anden fik at vide, hvordan man brevstemmer. En tredje interviewperson oplyste, at hun havde haft brug for hjælp, men det er uklart, om hun faktisk fik hjælp. I Danmark kan vælgere med funktionsnedsættelse få hjælp i stemmeboksen. Da den første interviewundersøgelse fandt sted, blev hjælpen givet af to valgtilforordnede. Siden er loven blevet ændret. Nu er det muligt for vælgeren at vælge sin egen hjælper. Ud over den personligt valgte hjælper skal der også være en valgtilforordnet til stede.

På **Malta** kan en person, der behøver hjælp, meddele valgstyrelsen ved indgangen til valgstedet, at han/hun har brug for hjælp. Man vil så afvente, at de tilstedeværende vælgere har afgivet deres stemme og forladt valgstedet. Så bliver dørene lukket, således at personen kan få hjælp til at stemme. Personen bliver så spurgt, hvilken slags hjælp han/hun har brug for. Nogle har kun brug for, at valgstyrelsen læser navnene højt for dem, og de vil så angive, hvor de ønsker at sætte kryds nr. 1 etc. Hvis der er brug for yderligere hjælp, viser man billeder af kandidaterne, så vælgeren kan stemme ud fra disse. De personer, der ikke kan skrive, kan få valgstyrelsen til at udfylde deres stemmeseddel. Repræsentanter fra de større partier overvårer også dette, så der ikke sker fejl. Ingen anden kan ledsage den person, der skal afgive sin stemme. Man kan ikke som sådan få hjælp i stemmeboksen, da valgstedet bliver til stemmeboks. Der er ingen kriterier for at modtage hjælp til afstemningen. Hvis en person oplyser, at han/hun har brug for hjælp, så vil vedkommende få hjælp. Dette gælder ikke kun personer med funktionsnedsættelse, men også personer, der ikke kan læse og skrive, eller ældre mennesker. Syv af de maltesiske interviewpersoner i første interviewrunde forklarede, at de fik hjælp på valgstedet til at gennemføre stemmeafgivelsen. Andre fik hjælp, før de skulle stemme. En af dem forklarer det således:

”Min mor viste mig, hvad jeg skulle gøre, og jeg stemte alene”.

Kun to af de maltesiske interviewpersoner sagde, at de slet ikke behøvede hjælp. I anden interviewrunde var der ti af de maltesiske interviewpersoner, som havde stemt, der sagde, at de bad om hjælp under valgbehandlingen:

”Valgstyreren på valgstedet hjalp mig med at stemme, sådan som jeg ønskede.”

”Jeg viste ham (valgstyreren) billedet, og de viste mig, hvor jeg skulle sætte kryds nr. 1.”

I **Spanien** var der fire interviewpersoner i første interviewrunde, som fik hjælp i stemmeboksen. 14 behøvede ikke hjælp. I anden interviewrunde var der to interviewpersoner, der bad om hjælp til at afgive deres stemme. En af dem spurgte sine forældre, og den anden spurgte sin bror. 12 interviewpersoner behøvede ikke hjælp til at stemme. I Spanien kan man ikke få hjælp til at stemme. Der er frivillige fra de forskellige politiske partier, som vejleder vælgerne på valgstedet, men disse frivillige må ikke hjælpe med stemmesedlen.

I **Ungarn** er det ikke muligt at få hjælp i stemmeboksen. I anden interviewrunde bad en af interviewpersonerne om hjælp til at stemme, og han blev fulgt til valgstedet af en personlig fra Hungarian Down Foundation.

I anden interviewrunde blev interviewpersonerne også spurgt, om de syntes, at personalet på valgstedet havde været hjælpsomme. Dette spørgsmål blev ikke stillet i første interviewrunde. I **Danmark** syntes to interviewpersoner ikke, at personalet havde været særligt hjælpsomme, eller at de ikke havde tid til at tilbyde nogen hjælp. Resten af interviewpersonerne syntes, at personalet havde været hjælpsomme, eller de havde ikke bemærket, om de havde været hjælpsomme, fordi de ikke behøvede hjælp. En interviewperson sagde følgende:

”Jeg spurgte dem ikke, for jeg ville gøre det selv.”

I de andre lande blev interviewpersonerne ikke spurgt, eller også besvarede de ikke dette spørgsmål.

Hvordan man fandt ud af hvor valget fandt sted

I den anden interviewrunde valgte vi at undersøge nærmere, hvordan interviewpersonerne fandt ud af, at der skulle være valg, og hvordan de fandt ud af, hvor og hvornår de skulle stemme.

De fleste **maltesiske** interviewpersoner (11 ud af 13) vidste, at der skulle være valg til EU-parlamentet på grund af hyppige tv-udsendelser og plakater, der blev sat op over hele øen. Vælgerne gik ikke alene til valgstedet, de fulgtes med deres forældre eller andre slægtninge. Det var derfor ikke et problem for de maltesiske interviewpersoner at finde valgstedet.

I **Danmark** forklarede de fleste interviewpersoner, at de havde fundet ud af gennem tv og andre medier, at der skulle være valg. Nogle havde fået det at vide af andre. Nogle få kunne ikke huske, hvordan de havde fået det at vide, eller de kunne ikke forklare det. Hvad angik tidspunktet for afholdelse af valget, forklarede de fleste af dem, at de havde fået det at vide gennem medierne. En del af dem kunne ikke huske eller forklare,

hvordan de fandt ud af, hvornår der skulle være valg. De fleste af dem fandt ud af det ved hjælp af valgkortet, hvorimod andre fandt ud af det ved at tale med andre.

I **Ungarn** brugte interviewpersonerne to hovedkilder til at få information om valget: tv og aviser. Kun én person havde en anden kilde: ”*Jeg har fået at vide af min mor, at der skulle være valg*”. Alle fem vælgere fik deres valgkort. Sådan fik de at vide, hvor de skulle stemme.

I **Italien** rapporterede de fleste interviewpersoner (16), at de var blevet informeret om valget til EU-parlamentet gennem tv og aviser. Resten havde fået det at vide af deres forældre. Nogle af dem (seks) sagde, at de også havde fået det at vide gennem M.O.TE-projektet. Kun én interviewperson var blevet informeret ved hjælp af valgkortet om, hvor valget fandt sted. ”*Det var let. Jeg fandt stedet, fordi det stod skrevet på mit personlige valgkort!*”. De andre fik det at vide af deres forældre.

Kun én interviewperson fra **Irland** refererede til deres valgkort, når de blev spurgt om, hvor de stemte. De andre interviewpersoner forklarede, at de gik hen og stemte ”*på samme sted som altid*”, og det var som regel et forsamlingshus eller en skole. Alle vælgere modtager et valgkort med posten, når de er på valglisten, men man er ikke forpligtet til at tage det med til valgstedet. Derfor vil de fleste formentlig ikke referere til det, når de bliver spurgt om, hvor de stemte. Men de fleste interviewpersoner sagde, at de gik til valgstedet sammen med deres forældre, og dette ville sædvanligvis være tilfældet. Således vil familien normalt rådgive mennesker med udviklingshæmning om, hvor de skal stemme.

I Spanien blev interviewpersonerne enten ikke spurgt, eller de besvarede ikke spørgsmålet.

Beslutningen om hvem man skal stemme på

En væsentlig del af stemmeprocessen er at beslutte, hvem man skal stemme på. Vi spurgte også interviewpersonerne, om de fandt beslutningsprocessen vanskelig. Der var mange interviewpersoner, som havde stemt, der fandt den fysiske del af stemmeprocessen let, men det modsatte var tilfældet, når de skulle beslutte, hvem de skulle stemme på. At beslutte, hvem de skulle stemme på, var noget, som mange interviewpersoner syntes var det sværeste ved at stemme. Dette var især tilfældet med de **irske** og **danske** interviewpersoner i både første og anden interviewrunde. I **Italien** sagde næsten halvdelen af vælgerne i det anden interviewrunde, at det var lidt svært at beslutte sig for, hvem man skulle stemme på.

Svarene fra interviewpersonerne viste, at mange af de problemstillinger, som mennesker med udviklingshæmning står over for, er de samme, som alle mennesker står over for, når de skal beslutte sig for, hvem de skal stemme på. Det blev forklaret, at det er svært at gennemskue alle de ting, politikerne siger, og finde ud af, hvad de i virkeligheden vil gøre, hvis de bliver valgt. Andre problemstillinger var angående tillid og politisk gennemskuelighed:

”Hvis jeg stemmer på én, så gør han ikke det, jeg gerne vil have han skal gøre”.

"De siger alle sammen det samme".

Nogle interviewpersoner forklarede, at de var sværere at beslutte, hvem man skulle stemme på til EU-valget, end det var til lokale valg.

De interviewpersoner, som syntes, det var let at beslutte, hvem de skulle stemme på, gav hovedsageligt udtryk for, at de vidste, hvem de skulle stemme på før valget. Dette skyldtes, at de altid stemte på det samme parti. I anden interviewrunde var dette tilfældet på **Malta**, hvor ni ud af tretten vælgere syntes, det var let at beslutte, hvem de skulle stemme på. I **Spanien** var det tolv ud af fjorten, der fandt det let, og i **Ungarn** fandt alle fem vælgere det let.

Som en del af beslutningsprocessen talte nogle af interviewpersonerne med andre om, hvem de skulle stemme på. De, som talte med andre, før de tog beslutningen, havde for det meste talt med deres familie. Således synes forældre og slægtninge at have temmelig stor indflydelse på interviewpersonernes valg, hvad angår hvilke partier og kandidater, de skal stemme på.

Meget få havde talt med andre end deres familie om, hvem de skulle stemme på. De, som havde, havde talt med personale, venner eller de mennesker, de boede sammen med. En dansk interviewperson nævnte også, at han havde talt med andre i M.O.TE-klassen om, hvem han skulle stemme på.

Når man skal beslutte, hvem man skal stemme på, er det vigtigt at kende de partier, der opstiller til valget. I anden interviewrunde valgte vi at spørge, om interviewpersonerne kendte de partier, der opstillede til valget, og hvordan de var blevet informeret om disse partier.

På Malta sagde ni ud af tretten interviewpersoner, at de kendte de partier, der stillede op til valget, og som havde kandidater, der stillede op til EU-valget. De fleste interviewpersoner nævnte faktisk også de to største partier og Det Grønne Parti, som havde nogle tilhængere på øen.

I **Danmark** var der seks interviewpersoner, som ikke kendte de partier, der stillede op til EU-valget, mens otte interviewpersoner kendte partierne.

I resten af landene blev dette spørgsmål enten ikke stillet, eller også blev det ikke besvaret af interviewpersonerne.

Information

For mange af interviewpersonerne var samtaler med og indflydelse fra familien den vigtigste kilde til formation og til at danne sig en mening om, hvem man skulle stemme på. Men de fleste brugte også andre informationskilder.

I perioden op til valget er der mange kilder til information om valget, partierne og politikerne; de vigtigste er tv og aviser. Vi satte os for at finde ud af, i hvilket omfang interviewpersonerne havde søgt oplysninger om valget og om partiernes og politikernes forskellige synspunkter fra disse eller andre kilder. Interviewpersonerne blev spurgt, om de havde set noget på tv eller læst noget i avisen om valget. Vi spurgte også, om

interviewpersonerne vidste noget om de forskellige politiske partiers synspunkter, og om, hvordan de havde fået disse oplysninger.

Det er vigtigt at understrege, at spørgsmålene ikke er udarbejdet med henblik på at teste interviewpersonernes viden om politik. Der er ikke noget krav om en vis viden, man skal have for at kunne stemme, ligesom der heller ikke kræves en bestemt interesse for at kunne stemme. Folk har forskellige baggrunde og stemmer af forskellige grunde. Men det kan have en vis indflydelse på ens beslutning om at stemme, om man er politisk interesseret eller har en vis viden om politik. Den kan have indflydelse på personens oplevelse af at stemme. Det er derfor meningen med spørgsmålene, at de skal nuancere og uddybe svarene vedrørende erfaringer med at stemme.

Et andet vigtigt spørgsmål vedrørende information er, hvor tilgængelig den er. Dette spørgsmål er af særlig betydning for mennesker med udviklingshæmning, da det kan være nødvendigt for dem at kunne forberede sig ved hjælp af mere tilgængeligt eller letlæst materiale. For at mennesker med udviklingshæmning kan få fuld adgang til information, kan det være nødvendigt at udarbejde den på en måde, som tilgodeser forståelsesvanskeligheder. Det er derfor hensigten med spørgsmålene at finde ud af, om mennesker med udviklingshæmning har oplevet den givne information som relevant og passende for dem.

Alle interviewpersoner, både de, der havde stemt, og de, der ikke havde stemt, fik spørgsmålene om information.

I anden interviewrunde spurgte vi interviewpersonerne, hvordan de fik kendskab til de forskellige politiske partiers synspunkter før valget.

Den **irske** projektdeltager rapporterede, at alle irske interviewpersoner blev forvirrede over spørgsmålet om, hvordan de havde fået oplysninger før valget. Nogle sagde, at de ikke forstod, hvad det betød, andre bad om at springe spørgsmålet over, og resten sagde, at de ikke kunne huske det. Men da de fik listen over mulighederne for at få information, fremgik det, at de havde foretaget forskellige former for informationssøgning før EU-valget. Dette problem syntes også at være tilfældet i nogle af de andre lande, eftersom interviewpersonerne kun blev spurgt om eller kun svarede på, hvilke oplysninger de havde brugt.

I **Danmark** og **Ungarn** sagde de fleste interviewpersoner generelt, at de ikke havde gjort noget særligt for at finde ud af, hvad politikerne foreslog om de forskellige emner. Men da de fik listen over forskellige muligheder for information, svarede nogle af dem positivt og sagde, at de brugte nettet og aviserne.

Generelt så de fleste interviewpersoner i alle lande nyheder på tv og brugte derfor dette som den væsentligste kilde til information. Det viste sig også, at nogle syntes, at det var svært at forstå nyhederne på tv. Aviser blev også brugt som informationskilde. Internettet var det mindst brugte, men to af de **italienske** interviewpersoner refererede til M.O.TE's hjemmeside som kilde.

Nogle interviewpersoner refererede også til M.O.TE's uddannelsesprogram som et hjælpemiddel til at få information om valget.

”Jeg tror, at det var alt det, jeg lavede sammen med jer.”

”Papirerne I gav os fortalte mig om alt det, jeg behøvede at vide.”

”Alle disse workshops var en utrolig stor hjælp for mig.”

Nogle af de italienske interviewpersoner sagde også, at tv-reklamer fra partierne op til valget havde særlig stor betydning, styrkede deres viden om de forskellige politiske partiers standpunkter og havde derfor haft indflydelse på deres stemme.

Metoder og midler til at få oplysninger de politiske partier viste sig at være relativt ens i første og anden interviewrunde, selv om M.O.TE's uddannelsesprogram udgjorde et nyt værktøj til at få information for nogle personer i anden interviewrunde.

I anden interviewrunde spurgte vi også, om interviewpersonerne havde søgt mere generel information om politik for nylig. Flertallet af de **danske** og **maltesiske** interviewpersoner havde ikke søgt information om politik, og de, som havde, havde hovedsageligt gjort det tilfældigt ved at se tv. I **Ungarn** havde otte interviewpersoner søgt oplysninger om politik for nylig, og de forklarede, at de var interesseret i det kommende valg i Ungarn i april 2010.

Interviewpersonerne blev desuden spurgt, om de så nyhederne på tv generelt, eller om de læste avisen. De fleste danske, ungarske og italienske interviewpersoner sagde, at de så nyhederne. Færre interviewpersoner læste avis. I **Spanien** sagde alle interviewpersonerne, at de læste avis hver dag, men de læste som regel ikke nyhederne om politik.

Interviewpersonerne blev også spurgt, om de fulgte valgresultaterne i medierne. På Malta og i Ungarn og Danmark sagde de fleste interviewpersoner, at de hovedsageligt fulgte valgresultaterne på tv.

Samtaler om politik

Som tidligere nævnt var der mange interviewpersoner, der nævnte deres familie som kilde til viden og indflydelse, når de skulle beslutte sig for, hvem de skulle stemme på. Vi spurgte også interviewpersonerne, om de talte om politik og valg generelt, dvs. ikke nødvendigvis op til et valg.

Når interviewpersonerne fra **Malta** blev spurgt, om de diskuterede politiske spørgsmål og med hvem, var der kun seks, der sagde, at det gjorde de. Og alle talte med familiemedlemmer, selv om to personer også nævnte venner/kolleger.

Seks interviewpersoner fra **Ungarn** sagde, at de talte med andre om politik, idet de for det meste omtalte deres forældre og slægtninge. De andre ni interviewpersoner talte ikke med nogen om politik.

Halvdelen af interviewpersonerne fra **Italien** sagde, at de sædvanligvis talte om politik, resten forklarede, at de ikke talte om politik af følgende grunde: manglende interesse, de fandt emnet kedeligt eller for vanskeligt at beskæftige sig med. De fleste, som talte om politik, gjorde dette sammen med deres familier. Kun fire sagde, at de også talte med deres venner.

I **Danmark** havde nogle interviewpersoner talt med venner, forældre og kolleger om politik, men de fleste sagde, at de ikke talte med nogen om politik.

I **Spanien** og **Irland** blev interviewpersonerne ikke spurgt, eller også svarede de ikke på spørgsmålet.

Den første interviewrunde viste samme tendens med nationale forskelle.

I anden interviewrunde stillede vi interviewpersonerne mere detaljerede spørgsmål om deres venner og slægtnings deltagelse i valg.

Otte interviewpersoner fra **Ungarn** sagde, at deres familier og venner stemte for det meste. De andre syv interviewpersoner sagde, at deres familie og venner sædvanligvis ikke stemte, og nogle af dem understregede, at det var fordi "*Mine venner er også under værgemål.*"

På **Malta** sagde 14 ud af 19, at deres nærmeste slægtninge alle stemmer, når der er valg, mens de andre sagde "*nej*" eller "*de var ikke sikre.*" I **Danmark** viste sig det samme mønster, idet de fleste interviewpersoner sagde, at deres venner og slægtninge stemte, eller i det mindste nogle af dem. Enkelte vidste ikke, om deres venner og slægtningen stemte.

Vi spurgte også, om interviewpersonerne vidste, hvem de skulle tale med, hvis de ville vide mere om politik. I Danmark vidste halvdelen af interviewpersonerne det ikke, hvorimod halvdelen vidste det og omtalte personale, kolleger, slægtninge eller politikere.

Ni ud af femten interviewpersoner fra Ungarn vidste ikke, hvem de skulle henvende sig til, hvis de ville vide mere om politik. Resten sagde, at de ville spørge deres familie.

På Malta blev der også hovedsageligt refereret til familiemedlemmer, når interviewpersonerne ønskede yderligere oplysninger om politik, idet over halvdelen af interviewpersonerne henvendte sig til familien.

Politiske emner

Det antages ofte, at mennesker med udviklingshæmning kun vil være interesseret i emner, der har med handicap at gøre, når de diskuterer politik, som f.eks. tilgængelighed, bolig og ligebehandling. Der er ikke mere sandsynligt at antage, at mennesker med handicap har sådanne særlige politiske interesser, end det er at antage det samme for befolkningen generelt.

Vi talte med interviewpersonerne om, hvilke politiske emner der interesserede dem, ved at spørge, hvilke problemstillinger der var vigtige for dem. Der var stor variation i svarene. Nogle nævnte emner, der havde med handicap at gøre, men de fleste spørgsmål havde ikke noget med handicap at gøre.

I **Danmark** sagde mange af interviewpersonerne, at handicappolitik og *gode forhold* for mennesker med udviklingshæmning var vigtigt for dem. En interviewperson forklarede på følgende måde, hvad der var vigtigt for ham: "*Det betyder ordentlige forhold for mennesker med udviklingshæmning – ordentlige forhold – dvs. ordentlige boliger og ordentlige arbejdsforhold, og i det hele taget lige muligheder og ligebehandling i samfundet.*" Nogle nævnte også emner som f.eks. pension, transport, klima og kriminalitet som vigtige.

Når interviewpersonerne fra **Irland** fik stillet spørgsmål om, hvad der var vigtigt for dem, sagde de, at det mest relevante spørgsmål var finanskrisen. Dette er formodentligt typisk for hele befolkningen. De fleste interviewpersoner refererede til handicapspørgsmål, hvilket adskiller sig fra første interviewrunde, hvor kun fem interviewpersoner refererede specifikt til handicapspørgsmål. Dette kan være et resultat af M.O.TE's uddannelsesprogram.

"Vi har ret til mere uddannelse efter skolen og til flere job."

"Vi fortjener en fair løn for det arbejde, vi gør, men ingen lytter til fyre med Down's syndrom."

"Vi skal standse nedskæringerne, som f.eks. ekstra hjælp i klassen."

"Jeg vil gerne vide, hvad der sker med vores tilskud, medicinkort og rejsekort, det er alt sammen meget foruroligende."

Forskellige andre spørgsmål blev også nævnt af interviewpersonerne i Irland, f.eks. vedrørende miljø, lovgivning, uddannelse og beskæftigelse. Sådanne spørgsmål er fremherskende for tiden i den nationale debat og i medierne, hvilket betyder, at interviewpersonerne er optaget af de emner, der vedrører befolkningen i Irland/Europa. En sådan interesse blev ikke bemærket i den første interviewundersøgelse.

Når interviewpersonerne på **Malta** blev spurgt, om der var spørgsmål, de var meget optaget af, var der fem af dem, der fandt spørgsmålet for svært at svare på, mens de andre nævnte emner som f.eks. arbejde og beskæftigelse, transportsystemer, leveomkostninger og miljø.

I **Italien** var de fleste interesseret i emner som f.eks. sport og sundhed, offentlig sikkerhed, miljø, skoler og beskæftigelse. En forklarede sin interesse for offentlig sikkerhed, som følger:

"Man skal føle sig tryk, uanset hvad man gør, og politikerne skal sørge for det!"

I **Ungarn** anser interviewpersonerne følgende emner for vigtige: at hjælpe mennesker med handicap, at skabe nye arbejdspladser/job, flere skatter og gøre det muligt for mennesker med handicap at arbejde i job uden for det ordinære arbejdsmarkedet.

I **Spanien** fik interviewpersonerne ikke stillet spørgsmålet, eller de besvarede det ikke.

Vi spurgte også interviewpersonerne, om de fandt det interessant, hvem der bestemte i EU, og hvad de ville gøre, hvis de skulle bestemme i EU.

Kun enkelte interviewpersoner syntes at være interesseret i, hvem der bestemte i EU. Dette var tilfældet på **Malta** og i **Danmark**, hvor kun fem ud af nitten interviewpersoner og fem ud af tyve interviewpersoner svarede, at de interesserede sig for, hvem der bestemte i EU. Flere af de danske interviewpersoner forklarede, at de syntes, at EU var meget langt væk og vanskeligt at forstå. Der var også adskillige, der gav udtryk for, at de var mere interesseret i dem, som træffer beslutningerne i Danmark. I **Ungarn** sagde otte ud af femten, at de, som styrer Europa, er vigtige

personer. I de andre lande blev dette spørgsmål ikke stillet, eller også besvarede interviewpersonerne det ikke.

Når interviewpersonerne blev spurgt, hvilke beslutninger de ville træffe, hvis de havde magten i Europa, blev der givet mange forskellige svar.

I **Irland** blev der svaret handicap og økonomiske spørgsmål. De fleste svar blev givet ud fra en national synsvinkel. Men der var flere spørgsmål, der kunne være relevante, også på et europæisk plan.

De spørgsmål, der blev nævnt på **Malta**, var beskæftigelse, håndhævelse af loven, forbedring af vejene, og kvinders deltagelse i EU-politik, forurening og andre miljøspørgsmål.

I **Ungarn** var de mere fiktive/abstrakte spørgsmål om beslutninger meget motiverende for interviewpersonerne. Nogle af dem fokuserede kun på deres egne personlige interesser, f.eks.: ”Jeg ville udnævne statsministeren”. Andre så på almenvellet og understregede, at de kun ville træffe gode beslutninger, f.eks.:

”Jeg ville ikke fjerne barselshjælp og folkepension.”

”Jeg ville ikke nedsætte handicappedes arbejdstid.”

I **Italien** var immigration, inklusion og handicappedes rettigheder nogle af de spørgsmål, der blev nævnt:

”Alle mennesker med Downs syndrom skal stemme.”

Interviewpersonerne i **Spanien** tøvede heller ikke med at give udtryk for deres mening. En interviewperson forklarede, at han/hun ville gøre følgende:

”Fjerne bilerne fra byen og indsætte flere busser.”

De fleste interviewpersoner i **Danmark** var ikke sikre på, hvad de skulle svare, og nogle svarede, at EU er meget langt væk. Otte interviewpersoner havde forskellige ideer til, hvad de ville gøre. Svarene gik fra at gøre noget for mennesker med handicap til klimaspørgsmål og forhindre krig. En interviewperson forklarede det på følgende måde:

”Så synes jeg, at vi alle skulle arbejde sammen om nogle bedre mål ..., f.eks. et godt klima.”

I første interviewrunde spurgte vi interviewpersonerne, hvad de ville gøre, hvis de skulle regere deres eget land. Svarene på dette spørgsmål varierede også en hel del. Der blev nævnt emner, der havde med handicappolitik at gøre, men også andre emner.

Konklusion – perspektivering af erfaringer med at stemme hos mennesker med udviklingshæmning

De fleste interviewpersoner i første og anden interviewrunde havde stemt på et eller andet tidspunkt i deres voksenliv. Dette svarer ikke til engelske og svenske studier, som viser, at valgdeltagelsen blandt mennesker med udviklingshæmning er meget lavere end i resten af befolkningen¹⁰. Det er imidlertid ikke muligt at konstatere ud fra de to interviewundersøgelser, om interviewpersonerne stemte ved det sidst afholdte valg i deres land, da ikke alle interviewpersoner var i stand til at huske, om dette var tilfældet. Det høje vælgerantal, der blev registreret i de to interviewrunder er derfor ikke en vurdering af valgdeltagelsen som sådan, men udelukkende en angivelse af, hvor mange der havde stemt på et eller andet tidspunkt i deres liv.

31 interviewpersoner stemte ikke ved EU-valget. Endvidere var én interviewperson fra Malta ikke gammel nok til at stemme på det tidspunkt, hvor valget fandt sted.

I første interviewrunde var der 20 interviewpersoner fra 5 lande, som ikke havde stemt. Desuden var der to fra Italien, som ikke stemte, fordi de ikke var gamle nok på valgdagen.

De, der ikke havde stemt, gav udtryk for forskellige grunde til ikke at stemme. Det var bl.a. manglende interesse, men manglende tilgængelighed og politisk ligegyldighed blev også nævnt som grunde.

Generelt var personerne fra de to interviewrunder interesseret i politiske spørgsmål. De fleste interviewpersoner havde stemt, de anså det at afgive sin stemme for at være vigtigt og gjort sig tanker om, hvordan man kunne gøre samfundet bedre. Mange interviewpersoner talte også om politik generelt, dvs. ikke nødvendigvis op til et valg.

De to interviewrunder udviste ikke mange forskelle. I M.O.TE-projektet deltager interviewpersonerne i et uddannelsesprogram om demokrati og deltagelse i valg. Derfor ville det være interessant at se, om flere interviewpersoner ville stemme, efter de havde været gennem uddannelsesprogrammet, end der var før. Desværre viser de to interviewrunder ikke klart, om der har været en sådan udvikling. Der er formentlig for mange faktorer i spil. F.eks. havde interviewpersonerne i nogle af landene ikke været igennem uddannelsesprogrammet, da de stemte ved EU-valget. I mange lande er der en tendens i befolkningen til, at færre stemmer ved EU-valget end ved andre valg.

---

¹⁰ Keely m.fl. : Participation in the 2005 general election by adults with intellectual disabilities. Journal of Intellectual Disability Research, Volume 52, Number 3, March 2008 , pp. 175-181(7) and Kjellberg: Participation – Ideology and Everyday Life, The Swedish Institute for Disability Research, 2002 and United Response <http://www.unitedresponse.org.uk/press/every-vote-counts-press-release.htm>

Stemmeprocessen

At afgive sin stemme er en proces, der kræver færdigheder, som kan være påvirket af en udviklingshæmning, fx at kunne læse, skrive og behandle information. Mennesker med udviklingshæmning kan derfor behøve hjælp for at gøre afstemningsprocessen tilgængelig for dem.

De fleste interviewpersoner i alle landene anførte, at de ikke syntes, det var svært at stemme, men da de fik stillet yderligere spørgsmål om afstemningen, viste det sig, at mange interviewpersoner syntes, at stemmesedlen var svær at læse og forstå. Interviewpersonerne fra Irland afviger i denne henseende, da de ikke syntes, at stemmesedlen var svær at forstå. Den irske stemmeseddel har billeder af kandidaterne, og flere interviewpersoner forklarede, at det var det, der gjorde den irske stemmeseddel let at bruge. I overensstemmelse med dette, blev billeder på stemmesedlen foreslået af mange interviewpersoner fra de andre lande som noget, der ville gøre stemmesedlen en lettere at forstå. Andre forslag til en mere tilgængelig stemmeseddel var stor skrift og brug af partilogoer i farver. Elektronisk afstemning blev også nævnt som en måde til forbedring af tilgængeligheden til valg.

For nogle mennesker med udviklingshæmning kan det at få hjælp på valgstedet være en nødvendig form for støtte. Problemer med at få hjælp til at stemme var imidlertid ikke et tema, der fremstod som særlig problematisk. Generelt fik de personer, der behøvede hjælp, den hjælp, de havde brug for, og de personer, som ikke fik hjælp, oplevede ikke et behov for hjælp. Men undersøgelsen peger på, at nogle mennesker med udviklingshæmning kan behøve hjælp i stemmeboksen. I de lande, hvor hjælp til selve stemmeafgivelsen ikke er mulig (Italien og Ungarn), vil nogle borgere uden tvivl have problemer med at stemme, måske endda i et sådant omfang, at de bliver udelukket fra at stemme.

Beslutningen om hvem man skal stemme på – tilgængelighed til politik

Det sværeste ved at stemme var ikke forbundet med den fysiske del af valghandlingen, men snarere det at beslutte sig for, hvem man skulle stemme på. Denne opfattelse deles sandsynligvis af de fleste vælgere og gælder således ikke specielt mennesker med udviklingshæmning.

Faktisk fremgår det af undersøgelsen, at mange af de problemer, mennesker med udviklingshæmning har, er de samme som de problemer, alle har, når de skal beslutte sig for, hvilket politisk parti de skal stemme på. Der blev givet udtryk for, at det er vanskeligt at gennemskue de ting, politikerne siger, og finde ud af, hvad de i virkeligheden vil gøre, hvis de bliver valgt, og at alle politikere lover det samme, uanset hvilket parti de tilhører. Andre problemer drejer sig om tillid og politisk gennemskuelighed.

Når man har udviklingshæmning, kan det imidlertid være særlig svært at få og forstå information, hvilket betyder, at problemet kræver nærmere overvejelser.

Kendskabet til de politiske partiers holdninger var generelt svagt i de to interviewrunder. De fleste interviewpersoner anførte, at de syntes, at det var svært at finde ud af, hvilke holdninger de politiske partier og/eller politikerne havde, både generelt og om de emner, der var af særlig interesse for dem.

Interviewpersonerne fandt generelt set politik relativt utilgængeligt. En af grundene hertil er manglende tilgængelighed til politik. Ikke kun til skriftligt materiale, men til præsentation af synspunkter generelt. Politiske synspunkter blev præsenteret på en måde, der blev opfattet som forvirrende og vanskelig at forstå, og partierne og politikerne blev opfattet, som om ”de alle sagde de samme ting”.

Nogle interviewpersoner understregede, at manglende tilgængelighed til politik også havde noget at gøre med, hvordan mennesker med handicap og mennesker med udviklingshæmning i særdeleshed er en gruppe mennesker, som mangler rettigheder og indflydelse. Man mente, at politikere ikke var interesseret i at formidle deres synspunkter videre til mennesker med udviklingshæmning.

En måde, hvorpå man kunne forbedre tilgængeligheden til politik, ville være at udarbejde valgmateriale på en måde, som er tilgængelig for mennesker med udviklingshæmning, f.eks. ved at bruge et letlæst sprog med begrænset tekstmængde, som kun præsenterer et synspunkt ad gangen, og ved at bruge billeder til at understøtte teksten.¹¹ Partiorganisationer i Sverige, England, Skotland og Wales har allerede påtaget sig denne opgave og har vist, at det er muligt at gøre.¹² Som en del af M.O.TE-projektet blev der udarbejdet informationsmateriale i forbindelse med EU-valget i juni 2009. Der blev udarbejdet to pjecer. Den ene er målrettet mennesker med udviklingshæmning med oplysninger om valg og om, hvordan man stemmer. Den anden er for støttepersoner til mennesker med udviklingshæmning. Den opfordrer til at støtte mennesker med udviklingshæmning i udøvelsen af deres stemmeret og opfordrer til, at den nødvendige information og viden stilles til rådighed for mennesker med udviklingshæmning.¹³

For at imødegå det utilstrækkelige informationsniveau blandt mennesker med udviklingshæmning kan man også sikre sig, at informationskilderne er tilgængelige. Det

---

¹¹ Vejledning på engelsk om, hvordan man udarbejder materiale i letlæst sprog, findes på <http://www.mencap.org.uk/document.asp?id=1579> og <http://www.equalityhumanrights.com/en/publicationsandresources/Pages/HowtouseEasyWordsandPictures.aspx?k=easy%20words> and www.inclusion-europe.org/documents/107.pdf

¹² Centrum för lättläst: Rösta på oss! I valet 2006 (2006), <http://www.lättläst.se/pub/4647/R%C3%B6sta%20p%C3%A5%20oss!.pdf>
Learning Disability Alliance, Scotland: Our easy Read guide to the Political Parties manifestos for the 2007 Scottish parliament And Scottish Local Councils Elections, (2007). Disability Rights Commission: *“Getting involved in a political party. Information for people with learning disabilities”*.
<http://www.library.nhs.uk/learningdisabilities/ViewResource.aspx?resID=268630>
Mencap Wales: Partners in Politics, The Scottish National Party.
http://www.symbolworld.org/eLive/election_special/snp/manifesto.pdf
The party of Wales: <http://www.plaidcomru.org/upload/publications/277.pdf>

¹³ Pjecerne kan læses og downloades fra www.myopinionmyvote.eu

kan f.eks. være aviser med tekst, der er let at læse og forstå. Der findes allerede sådanne aviser i flere lande.¹⁴

Desuden er der, under M.O.TE-projektet, ved at blive udarbejdet et uddannelsesprogram. Programmet henvender sig specielt til mennesker med udviklingshæmning og har til formål at give en bedre forståelse af politik, demokrati, politiske partier etc. Det fremgår af rapporten, at der er et stort behov for flere sådanne initiativer på uddannelsesområdet.

Beslutningen om hvem man skal stemme på – samtaler om politik

Mange af interviewpersonerne havde talt med deres familier om politik og om, hvem de skulle stemme på i forbindelse med beslutningsprocessen. Mange talte også om politik generelt med familien, dvs. ikke nødvendigvis op til et valg.

Familiens indflydelse blev således nævnt af mange interviewpersoner som en vigtig faktor, når man skal danne sig en mening om politik. Dette er formentlig tilfældet for de fleste mennesker. F.eks. viser en undersøgelse, at generelt er det meget mere sandsynligt, at man flytter sin stemme i en bestemt retning, hvis de personer, man diskuterer politik med, støtter denne retning, især hvis de er medlemmer af interviewpersonens familie og er blandt dem, man i de fleste tilfælde diskuterer politik med.¹⁵

Mere foruroligende er det, at nogle interviewpersoner i første interviewrunde ikke stemte, hovedsageligt fordi de ikke blev bakket op eller blev afvist af deres familier eller andre, når de viste interesse for at stemme. Andre syntes at have stemt, ikke efter deres eget personlige valg, men fordi familien lagde pres på dem. Det viser, at der stadig er behov for uddannelse, ikke kun af mennesker med udviklingshæmning, men også deres familier og samfundet generelt for at komme af med de fordomme, der stadig knytter sig til mennesker med udviklingshæmning og politisk deltagelse. Som en del af M.O.TE-projektet iværksættes der to oplysningskampagner. Som nævnt ovenfor, er den ene allerede gennemført i forbindelse med EU-valget i juni 2009. Den anden er endnu ikke blevet gennemført. Begge disse kampagner henvender sig til mennesker med udviklingshæmning og de personer, som støtter dem. Undersøgelsens resultater peger på, at der er et stort behov for sådanne initiativer.

Nationale forskelle

At gennemføre en undersøgelse med det samme indhold med den samme målgruppe på det samme tidspunkt i seks lande giver en enestående mulighed for at opdage nationale

---

¹⁴ I Danmark <http://www.paaletdansk.dk/> og <http://www.ligetil.nu/>, i Finland <http://papunet.net/11-sidor/11-bladet.html>, i Sverige <http://8sidor.lättläst.se/?page=42> Danmark har også et tv-selskab TV-Glad (www.tvglad.dk), som producerer tv lavet af og for mennesker med udviklingshæmning

¹⁵ 'People Who Talk Together Vote together': An Exploration of Contextual Effects in Great Britain, Charles Pattie, Ron Johnston, *Annals of the Association of American Geographers*, 1467-8306, Volume 90, Issue 1, 2000, side 41-66

forskelle i holdninger og adfærd. Resultaterne fra de seks deltagerlande viste på trods heraf meget få betydningsfulde nationale forskelle. Der viste sig dog nogle enkelte.

Umyndiggørelse bruges meget mere i Ungarn end i de andre lande, men på trods af dette, havde de fleste ungarske interviewpersoner faktisk stemt på et eller andet tidspunkt i deres liv. På tidspunktet for den anden interviewrunde, var ti af de ungarske interviewpersoner delvist umyndiggjort, og fem var fuldstændig umyndiggjort.

Danmark er et af de lande, hvor få interviewpersoner havde stemt. Kun 50% af de interviewede i anden interviewrunde havde stemt i Danmark. Samtidig er Danmark et land, som har en relativt høj stemmeprocent ved valg. At kun 50% havde stemt kunne tyde på en lavere stemmeprocent blandt mennesker med udviklingshæmning.

De fleste interviewpersoner i alle deltagerlandene, som havde stemt, syntes om stemmeprocessen og fandt den interessant. Mange interviewpersoner gav udtryk for tilfredshed med muligheden for at få indflydelse i samfundet ved at afgive sin stemme. Især de italienske vælgere gav udtryk for dette. Ni italienske interviewpersoner i anden interviewrunde, som havde stemt, sagde således, at de havde været dybt rørt, mens de stemte, fordi de følte sig betydningsfulde som samfundsborgere.

Mange interviewpersoner talte generelt om politik, dvs. ikke nødvendigvis i valgperioden. Dette var et af de emner, der afspejlede nationale forskelle i første interviewrunde, men der var andre forskelle i anden interviewrunde. I Danmark forklarede de fleste interviewpersoner i begge interviewrunder, at de ikke taler om politik. Dette kan skyldes mange ting. De kunne afspejle befolkningen som helhed, men det kunne også skyldes manglende uddannelse eller manglende forventninger til mennesker med udviklingshæmning. Det kræver i hvert fald nærmere overvejelser, især fordi undersøgelser viser, at der er en sammenhæng mellem at tale om politik, viden om politik, det at danne sig politiske meninger og politisk engagement.¹⁶

---

¹⁶ How Feeling Free to Talk Affects Political Conversation, Purposeful Argumentation, and Civic Participation. Joohan Kim Robert Wyatt and Elihu Katz in *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 77 (1), 99-114, 2000 and News, Talk Opinion, Participation: The Part Played by Conversation in Deliberative Democracy, Joohan Kim, Robert Wyatt and Elihu Katz. *Political Communication*, 16, 361-385, 1999, The Role of Communication in Public Opinion Processes: Understanding the Impacts of Intrapersonal, Media, and Social Filters, *International Journal of Public Opinion Research* 2007 19(3): 287-312.

Bilag

A. Interviewguide til anden interviewrunde

Interviewguide til enkeltinterview

Som jeg fortalte på informationsmødet, vil jeg gerne interviewe dig om at stemme ved valg. Jeg skal også interviewe andre mennesker med udviklingshæmning om at stemme. Jeg laver et projekt sammen med andre lande i Europa om at stemme ved valg. Vi vil gerne finde ud af, hvordan man forklarer, hvad demokrati og valg er, og hvordan man kan få indflydelse i (land).

Det er vigtigt at huske på, at der ikke er bestemte svar, som er korrekte – ingen rigtige og forkerte svar. Jeg vil gerne høre om dine oplevelser med at stemme, så du kan fortælle mig, hvad du synes er vigtigt – hvis du altså har stemt før.

Interviewet foregår på den måde, at jeg stiller dig nogle spørgsmål, som du meget gerne må svare på, hvis du kan. Hvis der er noget, du ikke forstår, må du meget gerne sige det til mig. Og det er helt ok, hvis der er noget, du ikke vil svare på. Hvis du gerne vil have en pause undervejs, så sig bare til.

Der er ikke noget af det, du fortæller mig, som andre får at vide. Når jeg har lyttet båndet igennem og skrevet det ned, som du har sagt, fjerner jeg dit navn, så ingen ved, hvad du har sagt, men kun din mening om tingene.

Spørgsmål

1. Interviewpersonens alder

Til at begynde med, kan du fortælle mig, hvor gammel du er?

2. Deltagelse i valg

Så vil jeg gerne stille dig nogle spørgsmål om det sidste valg. I juni var der et valg, hvor vi stemte på medlemmer af EU-parlamentet. Kan du huske, om de stemte, sidste gang der var valg?

Hvis ja, gå til afsnit 3.

Hvis nej, gå til afsnit 5.

3. For interviewpersoner der stemte

Spørgsmål om sidste valg

- Hvordan var det at stemme?
- Var det let eller svært at stemme? Hvorfor?
  - o Fik du hjælp til at stemme? Hvis ja, hvilken slags hjælp?

- o Var personalet på valgstedet hjælpsomme?
- o Var stemmesedlen let eller svær at forstå?
- o Hvorfor?
- Havde du set stemmesedlen før?
- Havde du diskuteret det med nogen? Hvis ja, med hvem?

- Hvordan syntes du, den skulle have været? Følgende forslag læses op for interviewpersonen:
  - o Med billeder eller partilogo
  - o Med foto
  - o Læst op for dig
  - o Stor skrift
  - o På computer

- Hvordan fandt du ud af, at EU-valget fandt sted?
- Hvordan fandt du ud af, hvornår det fandt sted?
- Hvordan fandt du ud af, hvor du skulle stemme?

4. Spørgsmål om hvem man skal stemme på

- Kendte du de partier, der opstillede til EU-parlamentet, før valget blev afholdt?
- Hvordan fandt du ud af, hvem der opstillede til EU-parlamentet?
- Var det let eller svært at beslutte, hvem man skulle stemme på? Hvorfor?
- Talte du med nogen om, hvem du skulle stemme på?
  - o Hvis ja, hvem talte du med?

5. For interviewpersoner som ikke stemte

- Vidste du, der skulle være EU-valg?
- Vidste du, hvornår det fandt sted?
- Vidste du, hvor du skulle stemme?
- Talte du med nogen om at stemme?
- Vil du gerne stemme næste gang?
- Hvorfor, hvorfor ikke?

6. Alle interviewpersoner

Information om valget

- Gjorde du noget før EU-valget for at finde ud af, hvad politikerne eller de politiske partier mener om de forskellige emner i valgkampen?
  - o Spurgte du nogen?
- Brugte du Internettet?
- Læste du aviser?
- Gjorde du andet?
- Hvilke emner er vigtige for dig?

7. Generelle spørgsmål

- Taler du med nogen om politik og om at stemme, når der er valg? Hvis ja: Hvem? Venner? Personale? Familien? Hvis ja, hvad talte I om?
- Hvad med dine venner og familie. Stemmer de?
- Har du søgt oplysninger om politik for nylig? Hvorfor? Hvordan?
- Ved du, hvem du skal tale med, hvis du vil vide mere om demokrati (for abstrakt) og politik?
  - o Hvis svaret er ja, spørg hvem
  - o Hvis svaret er nej, spørg hvorfor
- Ser du nyhederne?
- Fulgte du valgresultaterne på tv, i radioen eller i avisen efter sidste valg?
- Læser du aviser?
- Synes du, det er interessant, hvem der bestemmer i Europa? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvis du skulle træffe alle beslutninger i Europa, hvad ville du så beslutte at gøre?
- Er du interesseret i politiske emner?

For lande hvor du skal registreres som vælger

- Er du registreret som vælger?
- Hvorfor/hvorfor ikke?
- Hvis nej, har du talt med nogen om at blive registreret som vælger?

Afrunding – alle interview

- Har du nogen spørgsmål til de ting, vi har talt om?
- Var nogle af spørgsmålene svære at svare på?
- Eller var der spørgsmål, du ikke forstod?
- Hvordan var det at blive interviewet?
- Vil du gerne interviewes igen?

B: Interviewguide til første interviewrunde

Interviewguide til enkeltinterview

Som jeg fortalte på informationsmødet, vil jeg gerne interviewe dig om at stemme ved valg. Jeg skal også interviewe andre mennesker med udviklingshæmning om at stemme. Jeg laver et projekt sammen med andre lande i Europa om at stemme ved valg. Vi vil gerne finde ud af, hvordan man forklarer, hvad demokrati og valg er, og hvordan man kan få indflydelse i (land).

Det er vigtigt at huske på, at der ikke er bestemte svar, som er korrekte – ingen rigtige og forkerte svar. Jeg vil gerne høre om dine oplevelser med at stemme, så du kan fortælle mig, hvad du synes er vigtigt – hvis du altså har stemt før.

Interviewet foregår på den måde, at jeg stiller dig nogle spørgsmål, som du meget gerne må svare på, hvis du kan. Hvis der er noget, du ikke forstår, må du meget gerne sige det til mig. Og det er helt ok, hvis der er noget, du ikke vil svare på. Hvis du gerne vil have en pause undervejs, så sig bare til.

Der er ikke noget af det, du fortæller mig, som andre får at vide. Når jeg har lyttet båndet igennem og skrevet det ned, som du har sagt, fjerner jeg dit navn, så ingen ved, hvad du har sagt, men kun din mening om tingene.

Spørgsmål

Deltagelse i valg

Til at starte med vil jeg stille dig nogle spørgsmål om det sidste valg. Kan du huske, om du stemte sidste gang, der var valg i Danmark?

Til interviewpersoner som stemte

Spørgsmål om sidste valg

- Hvordan var det at stemme?
- Var det svært eller let at stemme? Hvorfor?
- Fik du nogen hjælp til at stemme?
- Var stemmesedlen let eller svær at forstå? Hvorfor?
- Hvordan ville du gerne have haft, den skulle være?
  - o Med billeder eller partiets logo
  - o Med fotografier
  - o Læst op for dig
  - o Stor skrift
  - o På computer

Spørgsmål om at beslutte sig for hvem man skulle stemme på

- Var det let eller svært at beslutte dig for, hvem du stemte på?
- Snakkede du med nogen om, hvem du skulle stemme på? Hvis ja: Hvem talte du med?

Til interviewpersoner som ikke stemte

- Snakkede du med nogen om at stemme?
- Vil du gerne stemme næste gang?

Alle interviewpersoner

Information om valget

- Ved du, hvad de politiske partier mener om ting, der er vigtige for dig?
- Vidste du det før valget?

Valgkortet og registrering som vælger

Hvert land formulerer spørgsmål om valgkortet og vælgerregistrering, som er relevant for den specifikke kontekst, f.eks. "Har du modtaget et valgkort?" "Er du registreret som vælger?" etc.

Generelle spørgsmål

- Snakker du med nogen om politik og om at stemme ved valg?
- Hvis ja: Hvem? Venner? Pædagoger? Familie? Hvis ja: Hvad har I snakket om?
- Stemmer dine venner og familie?
- Ser du nyheder?
- Læser du avisen?
- Synes du, det er spændende, hvem der beslutter, hvordan tingene skal være i [land]
- Hvis du skulle bestemme i [land], hvad ville du så gerne gøre?

Afrunding

- Har du nogen spørgsmål, om det vi har snakket om?
- Var nogle af spørgsmålene svære at svare på?
- Var der nogle spørgsmål, du ikke forstod?

- Hvad synes du om at blive interviewet?
- Kunne du tænke dig at blive interviewet igen?

C: Retningslinjer for interview

Retningslinjer for interview med mennesker med udviklingshæmning

Disse retningslinjer beskriver, hvordan den første interviewundersøgelse i M.O.TE gennemføres, og hvilke aspekter der er vigtige at være opmærksom på i den forbindelse. Det kræver nogle særlige overvejelser at interviewe mennesker med udviklingshæmning. Mange i denne gruppe er afhængige af hjælp fra pædagoger og pårørende dagligt, og derfor vil kontakten i første omgang involvere kontakt til pædagoger og/eller pårørende også. Det er dog vigtigt at huske på, at mange mennesker med udviklingshæmning er afhængige af hjælp fra pædagoger og pårørende, og at dette kan have indvirkning på interviewsituationen, ved at interviewpersonen måske søger at behage i visse situationer. Det er derfor vigtigt at forklare, at det er interviewpersonens egne ord og oplevelser, der er interessante. For at sikre metodisk konsistens i interviewundersøgelsen, er det vigtigt, at alle interviewere følger disse retningslinjer.

Interviewform

Interviewene gennemføres som enkeltinterview med fordelingen én interviewer og én interviewperson. Baggrunden for at vælge denne interviewform er, at interviewpersoner, som ikke er bekendte og fortrolige med at afgive deres stemme, kan føle sig mindre motiverede eller hæmmede over at skulle deltage aktivt i selve interviewet, hvis der er for mange mennesker.

Interviewene gennemføres ud fra en semistruktureret interviewguide, idet der skal være mulighed for at stille uddybende spørgsmål undervejs eller omformulere spørgsmålene, hvis det lader til, at interviewpersonen har behov for dette. Når spørgsmålet lægger op til ja/nej svar, skal det så vidt muligt uddybes af interviewpersonen, ved at interviewereren spørger: "Hvorfor?"

Der skal sættes god tid af til interviewet. Der skal både sættes tid af til at forklare formålet med projektet, og hvordan interviewet vil forløbe, inden selve interviewet påbegyndes. Inden interviewet skal der endvidere være god tid til at forklare informeret samtykke og indhente et sådant. Samtykket skal klargøre situationen for den enkelte interviewperson og forsyne personen med tilstrækkelig information, så han/hun er i stand til at opveje fordele og ulemper og kommunikere et svar frivilligt og uden tvang.

Det skal også forklares, at der ikke findes rigtige eller forkerte svar, men at det handler om interviewpersonens oplevelser i relation til valg, og at interviewpersonen til hver en tid kan bede om uddybninger eller forklaringer på spørgsmål.

Interviewguide

Udarbejdelsen af interviewguiden er baseret på følgende overvejelser:

- Spørgsmålene skal så vidt muligt være formuleret så de relaterer til ting, personer og begivenheder, den enkelte kender til.
- Både interviewet samlet set og spørgsmålene skal være så konkrete som muligt.

- Spørgsmålene skal formentlig hovedsageligt være formuleret som åbne spørgsmål. Er de lukkede, skal der bruges få og overskuelige svarkategorier.
- Spørgsmålene skal kun forholde sig til et emne/problemstilling ad gangen.
- Tid og tal er vanskeligt for mange mennesker med udviklingshæmning, hvorfor spørgsmål baserende sig herpå bør undgås.
- Intervieweren bør være opmærksom på, at der kan være en tendens til at vælge den sidste svarmulighed, så svarmulighederne bør derfor randomiseres.

Informationsmøder

Forud for interviewundersøgelsen afholdes informationsmøder med de udvalgte interviewpersoner, hvor der informeres om projektets formål, hvilke dele projektet består af, hvor mange interviewpersoner der indgår i undersøgelsen samt antal interviewrunder i projektet.

Der udformes endvidere et fakta-ark, hvor projektet, undersøgelsen og informeret samtykke forklares i et letlæst sprog. Fakta-arket indeholder desuden oplysninger om intervieweren, herunder kontaktoplysninger. Fakta-arket kan blive hos interviewpersonen og hjælpe med at huske, hvad det hele handler om, og evt. med at svare på spørgsmål, som interviewpersonen efterfølgende kommer i tanke om.

Der skal sættes god tid af til informationsmøderne til at forklare projektets formål og interviewene. Der skal afsættes tid til at forklare om informeret samtykke og derefter at indhente dette.

Informationer om projekt, undersøgelse og informeret samtykke og selve interviewet kan evt. deles op i to møder af hensyn til interviewpersonens mulighed for at bevare koncentrationen. Fakta-arket vil så hjælpe til at binde de to møder sammen. Fakta-arket gennemses forud for hver af de tre interviewundersøgelser.

Interviewpersonerne har mulighed for, at pårørende eller andre støttepersoner modtager det omdelte fakta-ark, men dette skal kun ske efter aftale med interviewpersonerne.

Lokalitet

Interviewet finder sted hos interviewpersonen, med mindre at han/hun ønsker, at interviewet gennemføres på en anden lokalitet. Allerede ved informationsmøderne skal interviewpersonerne kunne tilkendegive, hvor de ønsker, at interviewet skal foregå, for at skabe så faste og trygge rammer for interviewet som muligt. Hvis ikke lokaliteten for interviewet afgøres ved informationsmødet, skal interviewpersonerne kontaktes umiddelbart inden interviewet for en aftale om dette.

Anonymitet

Interviewpersonerne informeres udførligt om, at alle interview er anonyme, dvs. at man ikke vil kunne aflæse i materialet, hvem der har afgivet hvilke svar. Det skal forklares også inden interviewet, at interviewpersonen skal informeres om, at han eller hun til hver en tid kan trække sig fra undersøgelsen, ligesom det altid er muligt at sige nej til at besvare spørgsmålene.

Det er vigtigt at give sig tid til at forklare, hvad fortrolighed og anonymitet betyder. Sørg for at spørge interviewpersonen, om der er noget, han/hun vil spørge om, eller er i tvivl om forud for interviewet.

Støtteperson

Hvis interviewpersonen ønsker en støttepersons tilstedeværelse, skal det være muligt. Det er væsentligt at sikre, at det er interviewpersonen, der svarer på spørgsmålene, og ikke støttepersonen. Det kan dog være formålstjenstligt at give støttepersonen mulighed for at deltage i samtalen på den måde, at denne kan hjælpe med at konkretisere spørgsmål ved at sætte dem i relation til interviewpersonens liv og interesser. Hvis interviewet gennemføres med tilstedeværelse af en støtteperson, er det væsentligt at sikre, at støttepersonen er bekendt med, at interviewpersonen udtaler sig anonymt, så informationer, der er afgivet under interviewet, ikke videregives til andre af støttepersonen – uanset hvilke informationer det drejer sig om.

Tidsramme for interviewet

Nogle interviewpersoner kan synes, at det er hårdt at skulle koncentrere sig i flere timer. Det anbefales derfor, at interviewet ikke varer mere end højst en time. Der kan evt. indlægges en pause, hvis interviewpersonen har behov for dette. Interviewet båndes og transskriberes efterfølgende. Der skal afsættes tid til at forklare interviewpersonerne, hvad projektet og interviewet handler om, hvis interviewpersonerne har behov for at få forklaret det igen, inden interviewet påbegyndes.

Brug af billeder og symboler

Under interviewet skal interviewpersonerne skal have mulighed for at se på billeder/symboler, som understøtter betydningen af hvert spørgsmål – også for interviewpersoner, som ikke er bekendte med at stemme, eller interviewpersoner, som måske kan føle sig usikre under selve interviewet. I brugen af billeder og symboler skal der tages højde for de kulturelle forskelle mellem deltagerlandene, og det er vigtigt, at billeder/symboler er relateret til den specifikke kontekst for interviewet. Derfor er det interviewernes ansvar at udarbejde de billeder/symboler, der anvendes under interviewet.

Afslutning på interviewet

Når selve interviewet er afsluttet, stilles opfølgende spørgsmål om interviewpersonens oplevelse af at blive interviewet. For mange mennesker med udviklingshæmning kan det være forbundet med både tilfredsstillelse og usikkerhed, at én, man ikke kender, lytter til én på en anden måde, end man er vant til. Det er derfor vigtigt at være omhyggelig, når man afslutter interviewet, så interviewpersonen ikke tror, at du er blevet en ny ven.

Det er vigtigt, at interviewpersonen får mulighed for at give udtryk for, hvordan han/hun har oplevet interviewsituationen og at give udtryk for spørgsmål eller uafklarede aspekter ved interviewsituationen eller andet, som han/hun finder relevant. Dette er vigtigt, så interviewpersonen ikke sidder tilbage med en dårlig fornemmelse af situationen.

Efter interviewet skal der afsættes tid til at forklare, hvordan der følges op på interviewet, hvad der så sker i undersøgelsen, etc. Interviewpersonerne skal have forklaret, at de får tilsendt undersøgelsesrapporterne.

Betaling

I den litteratur, som nævnes i litteraturlisten, er der forskellige argumenter for at betale interviewpersoner for deres deltagelse, men der er samtidig forskellige synspunkter på dette og forskellige traditioner i deltagerlandene for betaling af interviewpersoner. Det anbefales, at deltagerne i M.O.TE i overensstemmelse med traditionerne i det enkelte land selv afgør, hvorvidt interviewpersonerne modtager betaling for deltagelsen.

Litteraturliste

- Baxter, Vanessa (2005): "Learning to Interview People with a Learning Disability". *Research Policy and Planning* 23 (3), 175-180.
- Cameron, Lois & Joan Murphy (2006): "Obtaining consent to participate in research: The issues involved in including people with a range of learning and communication disabilities". *British Journal of Learning Disabilities*. 35, 113-120. University of Sterling.
- D'Eath, Mx. Maureen (2005): "Guidelines for Researchers when Interviewing People with an Intellectual Disability". National Federation Research Subcommittee.
- Flynn, Margaret C. (1986): "Adults who are mentally handicapped as consumers: Issues and guidelines for interviewing". *J. ment. Defic. Res.* 30, 369-377.
- Gates, Bob & Mary Waight (2007): "Reflections on conducting focus groups with people with learning disabilities: Theoretical and practical issues". *Journal of Research in Nursing*. Vol 12, 111-126. SAGE Publications.

- Gilbert, Tony (2004): "Involving people with learning disabilities in research: issues and possibilities". *Health and Social Care in the Community*. 12 (4). 298-308. Blackwell Publishing.
- Knigge, Marie Louise (2005): *Mad til forhandling – Udviklingshæmmede, livsstil og overvægt*. UFC Handicap.
- Kvale, Steinar (1997): *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. (1994). Hans Reitzels Forlag, København.
- Lloyd, Vicki, Amanda Gatherer & Sunny Kalsy (2006): "Conducting Qualitative Interview Research With People With Expressive Language Difficulties". *Qualitative Health Research*, Vol. 16, nr. 10. 1386-1404. SAGE Publications.
- Madsen, Vibeke (2002): "Brugerundersøgelser, metode og etik" i Thomas Gruber (red.) m.fl.: *Brugerundersøgelser i en kommunal virkelighed*. Formidlingscenter Øst.
- Rosenlund, Line (2000): "Selvbestemmelse – kan det dokumenteres?" Videnscenter for Psykiatri og Udviklingshæmning.
- Specialcentret for Voksne, Aalborg Kommune (2002): Brugerundersøgelse om kvaliteten i det socialpædagogiske arbejde.
- Walmsley, Jan & Kelly Johnson (2003): *Inclusive Research with people with Learning Disabilities. Past, Present and Futures*. Jessica Kingsley Publishers, London.
- Walmsley, Jan (2004): "Inclusive learning disability research: the (non-disabled) researcher's role". *British Journal of Learning Disabilities*. 32, 65-71. BILD Publications.
- Wehmeyer, Michael L. & Nancy W. Garner (2003): "The Impact of Personal Characteristics of People with Intellectual and Developmental Disability on Self-determination and Autonomous Functioning". *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 16, 255-265.

D: Udvalgelseskræterier

Kriterier for udvælgelse af de 16 personer til interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet

Kriterierne skal ses som vejledende. Projektdeltagerne skal forsøge at opfylde alle kriterier, men hvis det ikke er muligt at finde personer, der opfylder alle kriterier, skal man bestræbe sig på at matche kriterierne så vidt muligt.

Interviewpersonerne skal findes gennem personlige og ikke tilfældige kontakter.

Der sendes et letlæst brev om projektet til relevante organisationer og uddannelsesinstitutioner, bosteder og arbejdspladser for beskyttet beskæftigelse. Brevet kan også sendes til nyhedsbreve og/eller hjemmesider. Brevet skal opfordre mennesker med udviklingshæmning i alderen 18-35 til at deltage i interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet.

Udvælgelseskræterier:

50% kvinder, 50% mænd.

Aldersgruppe: 18-35. Personerne skal dække spredningen i alder.

Mindst 30% (inklusive de to i den anden gruppe) af interviewpersonerne skal være i en alder, hvor de kunne have eller har stemt mindst én gang.

Gruppen skal som helhed repræsentere diversitet i alder, etnicitet etc.

Gruppen skal også repræsentere diversitet i forhold til læse- og forståelsesfærdigheder.

Personerne skal også være interesseret i emnet og kunne deltage i både interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet.

Kriterier for udvælgelse af de fire personer der skal deltage både i interviewundersøgelsen, uddannelsesprogrammet og følgegruppen

Kriterierne skal ses som vejledende. Projektdeltagerne skal forsøge at opfylde alle kriterier, men hvis det ikke er muligt at finde personer, der opfylder alle kriterier, skal man bestræbe sig på at matche kriterierne så vidt muligt.

Interviewpersonerne skal findes gennem personlige og ikke tilfældige kontakter.

Interviewpersonerne skal have mild til moderat udviklingshæmning.

To mænd, to kvinder.

Aldersgruppe: 18 – 35. To af dem skal have en alder, hvor de kunne have eller har stemt mindst én gang.

Personerne skal have basale læsefærdigheder.

Personerne skal have deltaget i projektarbejde, undersøgelser og lignende før.

Personerne skal være interesseret i emnet.

Personerne skal kunne rejse uden støtteperson.

Engelskkundskaber er et plus, men det er ikke sandsynligt, at alle har det.

Det er en fordel, hvis denne gruppe repræsenterer nogen diversitet. Det anbefales derfor, at projektdeltagerne beskriver interviewpersonerne, så projektdeltagerne sammen kan bestræbe sig på at skabe diversitet i alder, etnicitet etc. i gruppen.

E: Deltagere i projektet

AIPD, Italien

Foreningen af mennesker med Downs syndrom, deres forældre og værger (AIPD) blev oprettet officielt i Rom i 1979.

Foreningens hovedformål er som følger:

- Sagkyndig rådgivning om alle aspekter ved Downs syndrom til familier, sagsbehandlere og pædagoger
- Styrkelse af social og arbejdsmæssig inklusion for mennesker med Downs syndrom
- Udbredelse af aktuel information om Downs syndrom til sagsbehandlere, organisationer og medlemmer af offentligheden
- At gå ind for de bedste metoder
- Præcis information om Downs syndrom til offentligheden
- Udvikling og fremme af programmer, der har til formål at opnå fuld offentlig anerkendelse og accept af mennesker med Downs syndrom, deres behov og individuelle roller i samfundet
- At optræde på medlemmernes og deres familiers vegne.

AIPD yder følgende service:

- ”Telefon D” – telefonrådgivning
- Informations- og rådgivningsservice
- Overvågning af inklusion i skoler og på arbejdspladser
- Retshjælp
- Bibliotek

AIPD er medlem af ”The European Down Syndrome Association” (EDSA)

AIPD har gennemførte de italienske interview.

Down Foundation, Ungarn

Down Foundation blev stiftet i 1992 på baggrund af en forældreforening. Dens formål er at forbedre livskvaliteten for mennesker med udviklingshæmning ud fra principperne om integration. I dag er Down Foundation med til at sørge for uddannelse til mennesker med udviklingshæmning i Ungarn. Der gives individuel rådgivning og supportservice til medlemmerne og deres familier.

Denne organisation ”udfylder huller” i systemet ved at yde hjælp til medlemmer og deres familier (i forhold til deres individuelle behov) i form af:

- To midlertidige botilbud
- Dagcenter
- Botilbud
- ”Down ambulance”
- Særlig tandlægehjælp
- Center for børn og unge
- Specialiseret ”Down-plejeservice”

Down Foundation har gennemført de ungarske interview.

Down Syndrome, Irland

Down Syndrome Ireland (DSI) er en national organisation, der støtter mennesker med Downs syndrom og deres familier. Det er organisationens formål at hjælpe mennesker med Downs syndrom med at gøre deres fremtid så god som mulig ved at give dem de nødvendige værktøjer til at udnytte deres potentiale fuldt ud.

DSI blev grundlagt i 1971 som støttegruppe for forældre til og omsorgspersonale for mennesker med Downs syndrom. Imidlertid har organisationens virkefelt og profil udviklet sig betydeligt. I løbet af det sidste årti er der - sideløbende med organisationens frivillige komitéer - opstået et nationalt fagligt sekretariat.

DSI's nationale sekretariat består af et specialistteam, en fundraising-afdeling og en medlemssupport/administrationssektion, alt sammen under ledelse af en sekretariatschef.

DSI-teamet yder både direkte og indirekte service til medlemmer, fagligt personale og den brede offentlighed.

Specialistteamet kaldes ”National Ressource Team” og består af følgende afdelinger:

- Tidlig intervention
- Uddannelse
- Lægefaglig bistand
- Rådgivning/psykoterapi/dramaterapi
- Uafhængighed

Down Syndrome, Irland, har gennemført de irske interview.

Center for Ligebehandling af Handicappede, Danmark

Center for Ligebehandling af Handicappede er oprettet i henhold til folketingsbeslutning B43.

Center for Ligebehandling af Handicappede skal overvåge udviklingen i ligebehandlingen af handicappede og ikke-handicappede. Desuden er det centrets opgave at henlede myndighedernes opmærksomhed på områder og situationer, hvor der ikke er lige muligheder for handicappede og ikke-handicappede. Centret udgiver også information om ligebehandling af mennesker med handicap i Danmark.

Centret finansieres af staten gennem Indenrigs- og Socialministeriet. En uafhængig bestyrelsen bestående af lige mange repræsentanter fra handicaporganisationerne og de offentlige myndigheder garanterer centrets uafhængighed. Centret har ingen formel juridisk kompetence, men øver indflydelse ved at dokumentere ligebehandlingsproblemer.

Centret blev oprettet efter anmodning fra Det Centrale Handicapråd og er sekretariat for Det Centrale Handicapråd.

Center for Ligebehandling af Handicappede er ansvarlig for koordinering af interviewundersøgelserne, udvikling af interviewværktøjer, gennemførelse af de danske interview og afrapportering af resultaterne af de danske interview samt resultaterne af interviewene fra alle deltagerlandene.

Equal Partners Foundation, Malta

Equal Partners er en non-profit forældreorganisation, der støtter over 200 medlemsfamilier med børn og voksne med funktionsnedsættelser og/eller udviklingshæmning.

I overensstemmelse med princippet om ligebehandling af mennesker med funktionsnedsættelse er alle støtteforanstaltninger på individuel basis og foregår i naturlige omgivelser, hvor den enkelte har brug for støtte, f.eks. i hjemmet, skolen, på arbejdspladsen, i fritidslivet og i samfundet i det hele taget.

Det er her man kan finde de medlemmer, som modtager støtte.

Equal Partners søger at støtte mennesker med funktionsnedsættelse og/eller udviklingshæmning hen imod et uafhængigt og meningsfyldt liv i et inkluderende samfund.

Equal Partners har gennemført de maltesiske interview sammen med Maltas Universitet, Fakultet for Uddannelse, Afdeling for Psykologi og Inkluderende Uddannelse.

Projekt Aura, Spanien

Projekt Aura er en non-profit organisation. Formålet med Aura er at forbedre livskvaliteten for sine medlemmer gennem inklusionsprogrammer, både socialt og på arbejdsmarkedet. Projekt Aura består af fire programmer:

1. Et program til træning af sociale færdigheder og selvstændighed

2. Et individuelt program til arbejdsmarkedstræning på arbejdspladsen (sammen med en job coach i det nødvendige tidsrum)
3. Et follow-up program, der løbende sikrer fortsat udvikling i en given beskæftigelse
4. Et program til udvikling af et uafhængigt liv

Siden 1989 har Projekt Aura givet råd og støtte baseret på dets medlemmers individuelle evner. Organisationen følger metodikken for "Støttet beskæftigelse". Projekt Aura beskæftiger sig også med planlægning og implementering af kvalitetssystemer, certificering og mærkningsstandarder ifølge EU- og ISO-standarder i beskæftigelses- og uddannelsessektorerne.

Projekt Aura har gennemført de spanske interview.

Ramon Llull Universitetet - Blanquerna Fakultet for Psykologi, Uddannelse og Idrætsvidenskab, Spanien

Blanquerna Fakultet for Psykologi, Uddannelse og Idrætsvidenskab (Ramon Llull Universitetet i Barcelona) er en institution, som tilbyder uddannelse inden for pædagogik, psykologi, sportsvidenskab og talepædagogik, samtidig med at de tilbyder muligheder for praktisk erfaring gennem projekter og forskning.

Det er deres mål er at sikre højeste kvalitet i undervisningen, dels gennem undervisning i mindre grupper og dels gennem seminarer. Der er følgende eksamener:

- Lærereksamen (Særligt børnehaveklasseforløb, grundskole, specialundervisning, musikuddannelse, undervisning i fremmedsprog - engelsk, idræt)
- Eksamen i tale- og sprogterapi
- Eksamen i psykologi
- Eksamen i sportsvidenskab
- Doktorgrad (ph.d.) og overbygningsuddannelser
- Kandidatgrad i "Tidlig intervention og familie"

Ramon Llull har ikke deltaget i interviewundersøgelsen, men deltager i andre dele af M.O.TE-projektet.

SIO 2 Srl, Italien

SIO2 Srl er et firma, der tilbyder it-rådgivning. Organisationens største kundegruppe findes inden for handicap- og socialområdet.

SIO 2 Srl har ikke deltaget i interviewundersøgelsen. SIO 2 Srl har oprettet og vedligeholder M.O.TE-projektets hjemmeside www.myopinionmyvote.eu

Maltas Universitet, Fakultet for Uddannelse, Afdeling for Psykologi for Inkluderende Undervisning

Programmet for inkluderende uddannelse ved Maltas Universitet er ansvarlig for uddannelse og forskning inden for områderne handicap og almene indlæringsvanskeligheder. Universitetet har været med til at oprette kurser og studieforløb inden for inkluderende undervisning, både i almindelighed og inden for områderne handicap og indlæringsvanskeligheder, f.eks. børn med autisme, Downs syndrom, ordblindhed og børn, som har brug for alternative og augmentative kommunikationsmidler (AAC).

Programmet samarbejder med en NGO (Equal Partners Foundation and Dar tal Providenza), optræder som konsulenter og står for uddannelse og forskning i specialskoler. Afdelingen er jævnligt ansvarlig for at organisere seminarer og workshops på disse områder. Programmet samarbejder desuden internationalt med udenlandske universiteter, inklusive University of Padova, Istituto Universitario delle Scienze Motorie, University of Anaheim and St. Mary's College, Belfast.

Afdelingen har med succes gennemført "Cormenius Projektet" med titlen "See-It" i samarbejde med Holland og Irland, som har været med til at oprette kurser og service i alternativ og augmentative kommunikation.

Maltas Universitet, Fakultet for Uddannelse, Afdeling for Psykologi for Inkluderende Undervisning, har gennemført interviewene på Malta sammen med Equal Partners.

F: Oversigt over udvælgelsen af interviewpersoner i hvert deltagerland

Her følger en oversigt fra hvert land, der beskriver, hvordan interviewpersonerne er blevet udvalgt¹⁷.

Danmark

Center for Ligebehandling af Handicappede har gennemført interviewene og udvalgt personer til projektet.

Centret har henvendt sig til syv beskyttede værksteder i Danmark med henblik på udvælgelsen af interviewpersoner til interviewundersøgelsen. To af disse værksteder havde ingen ansatte i den pågældende målgruppe, men de øvrige fem værksteder sendte et positivt svar.

Centret har senere sendt en plakat til de beskyttede værksteder, skrevet i letlæst sprog, med oplysninger om projektet og selve interviewundersøgelsen. Hvis interviewpersonerne ikke selv var i stand til at læse plakaten, bad centret en kontaktperson fra personalet om at læse plakaten op ved informations- eller morgenmødet. Interviewpersonerne er ikke blevet bedt om at beslutte, om de ville deltage i undersøgelsen på grundlag af plakaten, men centret har holdt informationsmøder med de personer, som udtrykte interesse for at deltage i projektet. På basis af dette informationsmøde kunne de potentielle interviewpersoner så beslutte, om de ville deltage i interviewundersøgelsen.

Følgegruppen, som skal medvirke til at udvikle og teste resultatet af projektet, er også blevet interviewet. I alt er syv kvinder og tretten mænd blevet interviewet.

Ungarn

Down Foundation har gennemført interviewene og udvalgt personer til projektet.

Interviewene blev gennemført med 20 personer fra Down Foundations uddannelsesprogram fra deres forskellige afdelinger. De fleste interviewpersoner blev interviewet på deres beskyttede værksteder, og de øvrige blev interviewet i deres hjem. Efter nogle møder besluttede nogle af personerne, at de ikke ville fortsætte med projektet. I den rapport, der blev udarbejdet af den ungarske projektdeltager efter interviewene, blev svarene fra de 12 personer, som havde deltaget i uddannelsesprogrammet siden begyndelsen, analyseret. Halvdelen af de personer, som blev interviewet, var mænd, halvdelen var kvinder.

---

¹⁷ Oplysninger er anført i den længde og form, de er opgivet af projektdeltagerne

Irland

Down Syndrome Ireland har gennemført interviewene og udvalgt interviewpersoner til projektet.

Personerne blev udvalgt gennem Down Syndrome Ireland (national organisation for personer med Downs syndrom og deres familier i Irland). De var allerede optaget og deltog i et program om personlig udvikling i forbindelse med World Down Syndrome Congress 2009 (Irland var værtsland). De fik personligt en kort oversigt over projektet og blev spurgt, om de ville være interesseret i at deltage i uddannelsesprogrammet. De, der var interesseret, fik så skriftlige oplysninger om projektet, og der blev foretaget en opfølgende telefonsamtale med hver af de respektive familier.

Interviewpersonerne var i alderen 19 til 39. Ti mænd og kvinder blev udvalgt fra hele Irland. Der fandtes ingen up-to-date psykologisk vurdering. Alle havde Downs syndrom.

Italien

AIPD har gennemført interviewene og udvalgt personer til projektet.

Personerne blev udvalgt gennem AIPD, den nationale organisation for mennesker med Downs syndrom og deres forældre i Italien, som har 40 afdelinger over hele landet.

AIPD's hovedkontor har foreslået fire afdelinger til at deltage i projektet som arbejdsgrupper i interviewundersøgelsen og uddannelsesprogrammet sammen med de fire medlemmer, som skulle udgøre følgegruppen fra afdelingen i Rom. Ved udvælgelsen af afdelingerne er der anvendt følgende kriterier: fordeling over hele landet (nord, midt og syd), antal personer, der har myndighedsalderen, et lige antal "unge vælgere" (18-24) og "erfarne vælgere" (over 25), også de, som selv om de var myndige, endnu ikke havde gjort brug af deres stemmeret, men som havde et klart ønske, og hvis familier var indstillet på at støtte dem i at udøve deres stemmeret. De udvalgte "vælgere" er pr. telefon blevet inviteret til et introduktionsmøde, hvor de blev oplyst om projektet, fik forklaret de endelige mål, de forskellige trin, og hvordan og hvornår de skulle deltage.

Således består den italienske gruppe af 20 personer, 10 kvinder og 10 mænd, 10 mellem 18 og 24, og 10 var 25 og derover.

Malta

Equal Partners Foundation og University of Malta har gennemført interviewene og udvalgt personer til projektet.

Undersøgelsen blev gennemført med 17 interviewpersoner i stedet for 20, da tre af dem ikke mødte op, og det var vanskeligt at finde andre, der kunne erstatte dem med kort varsel.

De interviewede personer var mellem 18 og 40 år gamle, og de boede forskellige steder på Malta. Ni mænd og otte kvinder blev interviewet. De fleste har Downs syndrom, to har andre former for udviklingshæmning. Deres udviklingshæmning er mild til moderat.

Interviewpersonerne blev udvalgt gennem Equal Partners Foundation eller gennem Down Syndrome Foundation.

Spanien

Alle interviewpersonerne tilhører Foundation Project Aura. 20 brugere af Aura-projektet er blevet interviewet. Interviewpersonerne er mellem 26 og 42. 12 interviewpersoner var kvinder, otte var mænd. Alle interviewpersonerne bor i Barcelona eller i hovedstadsområdet.